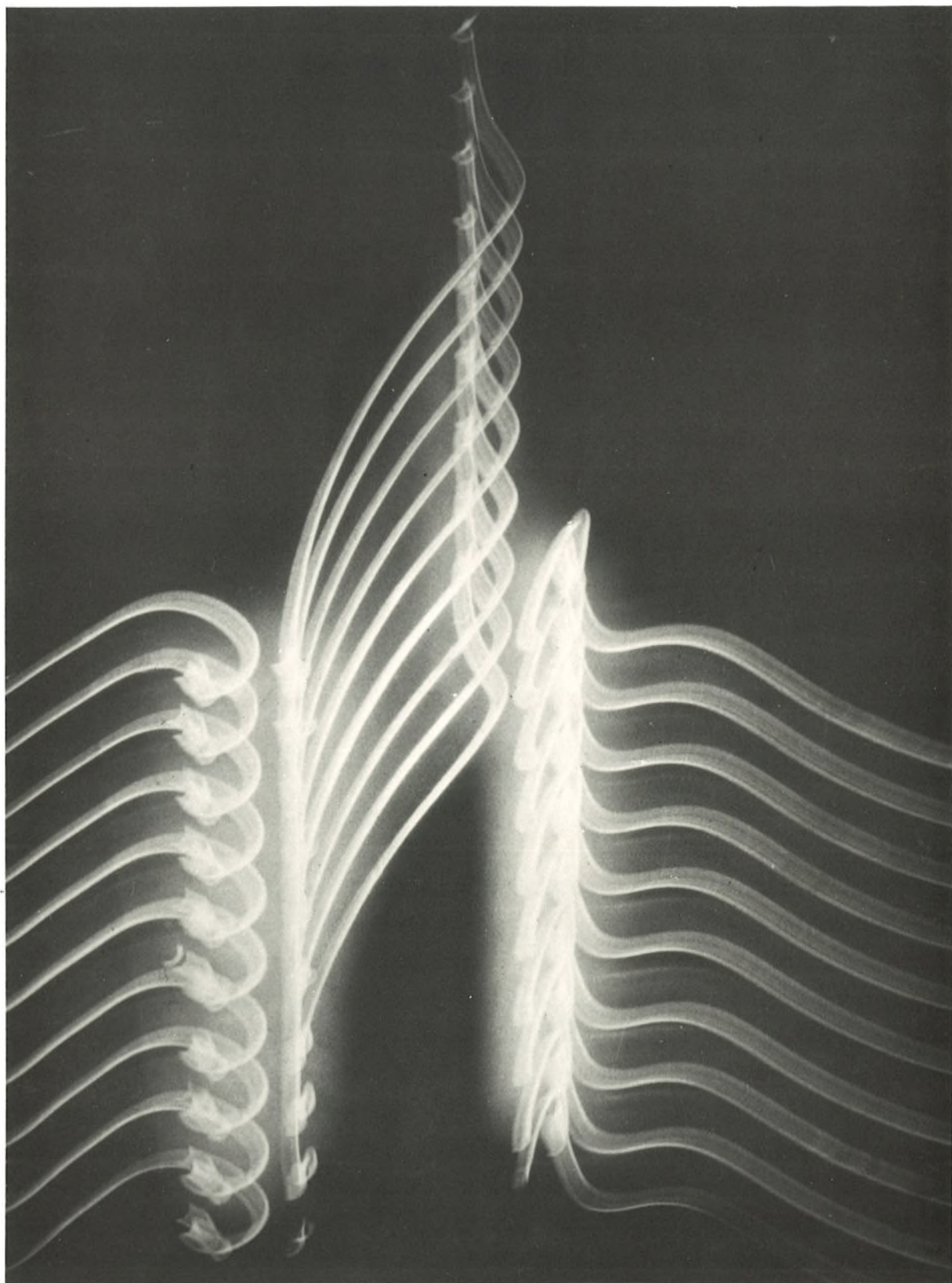

LUMINA '96

Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria. Fondată de David Voniga, în 1894.
Anul IV Nr. 4

LUMINA '96

Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria. Fondată de David Voniga, în 1894.
Anul IV Nr. 4

Redactor:
Elena Munteanu Csobai

Lector:
Mihaela Bucin

Foto:
Imre Nagy

Coperta:
László Lonovics

ISSN 1215-6779

Baranyi Béla

Istoria și dezvoltarea social-economică a localității Bedeu, de la înființare pînă la 1945

Bedeu este mică localitate de graniță, situată la marginea Cîmpiei Panonice, în șesul Bihorului, cuprinsă odinioară în raionul Biharkeresztes.

Începuturile acestei localități, în mare parte cu populație de naționalitate română, se prelungesc în trecut, în vremuri imemoriabile, deși documente concrete care să provină din perioada anterioară feudalismului timpuriu, nu ne sînt la îndemînă. Despre existența Bedeului înainte de extinderea imperiului turcesc pe aceste meleaguri, putem face cel mult, presupuneri.

Singura referință demnă de încredere o găsim în opera lui Csánki Dezső. Printre datele extrase din Secțiunea Diplomatică a Arhivei Naționale pînă în 1526 (documentul cu nr. 28.071) Csánki introduce la anul 1356 toponimul Bedecs, respectiv Bedech, care e posibil să fi denumit actuala localitate Begés (Begheș), situată la N-V de Salonta. Dar tot afit de bine, denumirea Bedech

poate fi corespondentul de odinioară al Bedeului de azi (CSÁNKI, 1890, JAKÓ ZS. 1940). După unele izvoare – mai ales orale – Bedeu este o localitate existentă încă din vremea regelui Árpád.

Din actul de întemeiere a comunității greco-catolice de aici, Kádár György, preot militar, care a suplinit rolul de păstor al satului între 1946–1948 reține în scurta sa cronică despre Bedeu că acesta exista în perioada lui Árpád, fiind o proprietate a neamului cuman Borsa. Aceași sursă consemnează tradiția orală conform căreia Nagy Pál, un cap al răscoalelor țărănești din 1437, conduse de Budai Nagy Antal, ar fi fost originar din Bedeu. Folclorul păstrează amintirea acelor evenimente în cîntecul „Óhitűek lázadásá ez” („Asta-i răscoala celor de rit vechi”), în care termenul „óhitű” reprezintă tocmai denumirea dată celor de rit greco-ortodox. Însemnările istorice ale preotului amintit, datate la 16 ianuarie 1948, nu pot fi considerate probe riguros științifice, dar nici nu pot fi trecute ușor cu vederea.

Cercetarea etimologică a toponimului Bedeu, întărește sinonimia lui cu numele localității din Evul Mediu timpuriu. Pronunția locală a numelui este „Bedőü”. După monografia lui Osváth Pál, apărută în 1875, numele satului Bedeu este „un străvechi nume de persoană pe care și astăzi îl întîlnim ca nume de familie”. Autorul mai notează că satul și-a primit numele după numele proprietarului care l-a înființat (OSVÁTH P., 1875) (Astăzi, în localitate nu există acest nume de familie – nota autorului).

Într-o altă monografie se consemnează: „Bedeul și-a primit probabil numele după primul său proprietar” (NADÁNYI Z. red., 1938). După izvoarele folclorice, pămînturile pe care se găsește azi așezarea, au fost cîndva proprietatea unui anume Bedő Sándor, după el și-a căpătat localitatea numele actual. (soția lui Pelle J., 1989).

Tot în acest fel formulează explicația și „Dicționarul etimologic al denumirilor geografice”: „Numele Bedeu (Bedő) provine din hîgocoristicul de la numele maghiar de persoană

Benedek.” (KISS L, 1988). În mod similar se pronunță și lucrarea „Originea toponimelor maghiare (VIRÁGH R. 1931). Această concluzie poate fi susținută și prin faptul că hipocoristicele numelui Benedek au devenit toponime și în alte cazuri: în 1260, în județul Hont, întâlnim forma Bedeesh; în regiunea de peste Dunăre, în 1247 exista localitatea Bedechi, ca și deja amintitul Bedech, existent în 1356 în județul Bihor. În izvoarele scrise rămase din epoca feudală întâlnim și altă formă toponimică, cu aceeași rădăcină: Bedehalma.

Pe baza celor de mai sus, putem conchide că actuala denumire Bedeu (Bedő) este o transformare a vechiului Bedech, prin alăturarea sufixului diminutival „-ő” (MELICH J).

În numeroasele acte oficiale întocmite între 1773 și 1808, în tratatele geografice, în recensământul proprietăților din 1789, ca și în recensământul populației inițiat de Iosif al II-lea în 1785, numele satului Bedeu apare sub felurite forme grafice, dintre care: Bedő, Begyő, Bedewly, Bedevla, Bedevala. Un ultim izvor din epoca destrămării feudalismului, Lexicon Locorum, din 1773, păstrează ca denumire pe cea actuală, Bedő, care de acum înainte va avea această formă unică în izvoarele scrise (MAJOR-RADICS-SIN. red. 1990).

Documentar, numele Bedeului, în formă scrisă apare pentru prima oară în 1552, într-un registru de taxe și impozite anuale al județului Bihor. (SIPOS O. 1903). Așa cum dovedește registrul de impozite, în acea perioadă, 7 domenii ale satului Bedeu erau în stăpânirea episcopiei de Oradea.

În perioada înfloritoare a reformei, după 1566, când moșiile bisericesti erau confiscate, pentru scurt timp localitatea a devenit proprietate a visteriei regale. Dar odată cu succesele recatolicizării, stăpânirea feudelor Bedeului îi revine secole de-a rândul episcopiei orădene. (NADANY, red. 1938, BOROVSKY, 1901).

După înfrângerea de la Mohács, cea mai mare parte a populației bedeuane adoptă religia reformată. În secolele al XVI-lea și al XVII-lea în localitate funcționa o biserică reformată bine pusă la punct, dovedind că – din zona respectivă – bedeauanii sînt printre primii care trec la protestantism.

Invazia turcească s-a repercutat și asupra Bedeului, deși în prima fază a extinderii imperiului otoman jud. Bihor n-a suferit mai mult decît alte teritorii, pe care cötropitorii le-au atacat direct. O pustiire aproape totală au adus asupra

satului și atacurile tătarilor, mai ales cel din 1598.

Adevărata distrugere pricinuită de turci a avut loc în a doua parte a anilor 1600. Cel mai devastator atac a fost cel de la 1660, cînd – după înfrîngerea armatei lui Gheorghe Rákóczi al II-lea, turcii se răzbună, pustiind Bihorul și ocupînd Oradea. Asuprirea a continuat cu asprime pînă în ultimele decenii ale ocupației turcești. Populația rămasă în viață s-a refugiat în masă de pe locurile de baștină. Cele mai multe localități ale județului Bihor s-au depopulat. Administrația județului, nobilii și familiile lor au dispărut sau au plecat. În cele mai multe locuri s-a dizolvat și biserica reformată. (NADÁNYI Z. red. 1938)

După recucerirea orașului Buda, din 1686, în retragerea lor precipitată spre est, turcii au incendiat și Bedeul și au luat ca ostateci mulți locuitori, printre care preotul reformat Pathi Miklós și familia acestuia. (Rudele au reușit să-l răscumpere și preotul și-a continuat activitatea la Szentes).

Zonele pustii ale județului Bihor – printre care și Bedeul – au fost repopulate abia la începutul secolului al XVIII-lea cu populație românească.

Eliberarea totală de sub turci a avut loc în 1692. Decretele regale făceau promisiuni încîntătoare pentru a-i readuce pe băștinași în zonele pustiite ale Bihorului. Aceștia se îndoiau însă de sinceritatea promisiunilor regelui, și – pe de altă parte – erau stăpîniți încă de teamă. Și pe bună dreptate, căci încă în două rînduri, în 1693 și 1695, turcii au încercat să acapareze regiunea, înaintînd pînă la Debrețin. Chiar și în 1714, partea de sud a județului a avut parte de raidurile turcești, iar în 1717 o invazie a tătarilor a decimat din nou populația fără nici o apărare.

După aceste grele încercări, nu e de mirare că în recensământul localităților din 1692, Bedeul este înregistrat ca teritoriu nelocuit. Din cele 48 de sate distruse în acele vremuri, 21 nu s-au mai reînființat, doar numele lor a rămas pentru pămînturile nelocuite. (MEZŐSI K. 1943)

Bedeul a reușit să supraviețuiască. La începutul anilor 1700, valurile de români porniți din diferite motive, au atins și aceste locuri. Repopularea a avut loc în timpul lui Francisc Rákóczi al II-lea, după pacea încheiată la Satu-Mare în 1711, la înăbușirea răscoalei curuților. Printre altele, acest lucru e dovedit și de o inscripție pe un pocal bisericesc din 1717: „Ecclesia Cumana-Hung.” (KÁDÁR GY. 1948)

După alungarea turcilor, satul s-a refăcut destul de rapid. S-au stabilit aici români ortodocși care

i-au contopit și pe maghiarii reformati care, eventual, mai existau. Noii locuitori erau originari, probabil, din Munții Bihorului. Limba română vorbită la Bedeu face parte din grupa graiului crișean, vorbit în jurul Orăzii și în județul Arad. Limba română literară nu cunoaște sunetele: gy, ny, ty, în timp ce în graiul crișean aceste consoane sînt pronunțate acolo unde, în limba standard sînt întâlnite consoanele: d, n, t. De exemplu: merinde–meringye; cîine–cînye; lapte–lapye. (PELLE, 1989).

Referitor la români colonizați – pe atunci de religie ortodoxă – cronicile timpului consideră că aceștia erau în minoritate față de populația maghiară aflată în localitate, căci onomastica locală a timpului (anii 1870 – nota autorului) cuprinde în marea majoritate nume ungurești: Mogyoros, Fekete, Borsa, Puskás, Búzás, Kiss, considerate străvechi nume cumane (OSVÁTH p. 1875).

În ceea ce privește onomastica locală, autorul amintit poate avea dreptate, dar în ceea ce privește originea etnică a locuitorilor, realitatea obiectivă conduce la alte concluzii. Cel puțin de la repopularea satului pînă în prezent, populația de naționalitate română a fost majoritară în Bedeu. De altfel, într-o altă lucrare istorică se consemnează că „la puțin timp după retragerea turcilor, în localitate s-au stabilit valahi ortodocși; cei cîțiva băștinași maghiari reîntorși în sat, s-au contopit cu populația valahă. (NADÁNYI Z., 1938). Ca urmare, la recensămîntul inițiat de Iosif al II-lea în 1785, în noul Bedeu este menționată ca limbă vorbită, limba valahă. Și în alte izvoare ale timpului se amintește ca limbă vorbită de bedeuani „valachina” sau „wallchisch”. (MAYOR–RADICS–SIN. red. 1990)

Și confesiunea religioasă a localnicilor dovedește apartenența lor la etnia română.

După ce regiunea Bihorului a încetat să fie pašalic turcesc, a început aici un puternic proces de recatolicizare. Printre reformații maghiari catolizarea nu s-a bucurat de prea mult succes, mai întîi românii stabiliți aici au fost influențați de această acțiune. Ca urmare, mulți dintre ei au recunoscut supremația papei și au devenit greco-catolici. Astfel, în secolul al XVIII-lea din fostă localitate cu populație reformată, Bedeu se schimbă în așezare greco-catolică.

După documentele anului 1732, Bedeu a intrat din nou sub administrația episcopiei orădene și în 1779 întreaga populație a adoptat greco-catolicismul. A fost ridicată și o biserică, registrul

de înmatriculări al acesteia începe din 1781. (Documentul amintit s-a rătăcit în cursul anilor sau a fost distrus în timpul celui de-al doilea război mondial. În 1948, preotul local notează în protocolul botezărilor că a cunoscut documentele anterioare, deși se aflau în grad ridicat de deteriorare). În concluzie, după cum dovedește și pecetea instituției religioase, pe care figurează anul 1779, Bedeu era în mod indiscutabil o localitate cu credincioși greco-catolici. După recensămîntul din 1785, din 269 de bedeuani, 261 s-au declarat greco-catolici. Lăcașul bisericesc actual a fost construit între 1845–1852. Pînă atunci, slujbele aveau loc în vechea biserică, ridicată încă înainte de convertirea la catolicism.

După tradiția orală, trecerea la greco-catolicism a fost impulsionată de promisiunile protoierului din Oradea, care s-a angajat să ridice o biserică și să dăruiască pămînt bedeanilor, dacă aceștia se vor converti la catolicism. Biserica terminată în 1852 este construită într-adevăr de protoieratul orădean și pînă astăzi este centrul religios al Bedeului.

Din donația de 40 de mii de forinți, făcută de protoiereul Sanul din Oradea, pentru ridicarea bisericii, au rămas 2 mii de forinți, pentru care statul a plătit dobîndă anuală pînă în 1918. În 1889 turnul bisericii a fost înălțat iar în 1929 a fost refăcut acoperișul. Vechiul lăcaș sfînt era situat la nord de cel actual, astăzi nu se mai păstrază nimic din construcție. Clopotul mic al bisericii a fost ridicat pe spezele lui Irimiaș Petre și ale soției sale, Mărincaș Floarea (Virág), iar cel mare din donația văduvei lui Fekete Illés. (KÁDÁR GY., 1948)

După retragerea turcilor, în urma victoriei lui Francisc Rákóczi al II-lea, populația bedeană a trăit în liniște, ocupîndu-se cu agricultura și creșterea animalelor. În 1785 trăiau aici 269 de locuitori, iar numărul lor a crescut astfel: în 1857 – 564 de locuitori, în 1900 – 630 de locuitori, în 1930 – 660 de locuitori iar în 1941 Bedeu număra 643 de locuitori. În general, doar 10–12% din numărul total o constituiau maghiarii și alte naționalități. Majoritatea populației o formau românii. Conviețuirea bedeanilor s-a desfășurat totdeauna în pace, înțelegere și toleranță religioasă. După recensămîntul din 1880, din totalul de 537 de localnici, 478 (adică 89%) erau români, 35 (adică 6,5%) erau maghiari și 24 (adică 4,5%) nu și-au declarat apartenența etnică. Din punct de vedere al confesiunii religioase, în 1880 existau 478 de greco-catolici, 25 de reformati, 22

de ortodocși, 12 de religie romano-catolică și izraeliți. Despre conviețuirea pașnică a bedeanilor depune mărturie și scrierea lui OSVÁTH P., din 1875, după care populația satului este bilingvă: „în relațiile familiale și religioase ei folosesc limba valahă, dar cunosc cu toții și limba maghiară” (OSVÁTH P., 1875).

Acest lucru este de înțeles, deoarece Bedeul reprezintă o insulă de limbă română, înconjurată de localități cu populație de limbă maghiară.

Școala s-a înființat la Bedeu în deceniul al 4-lea al secolului al XIX-lea. Probabil, ca urmare a legii privitoare la școlile populare din 1868, funcționa aici o școală greco-catolică mixtă, cu învățământ bilingv.

Primul război mondial a adus în viața Bedeului – și a întregii țări – un nedorit regres: conform notei Vyx și tratatului Clemenceau, privind retragerea trupelor române din Transilvania și după proclamarea Republicii Sovietice Ungare (21 martie 1919) și ofensiva armatei regale române (care atinge la 1 mai 1919, Tisa), Bedeul devine și el teritoriu pe care trupele române staționează până în primăvara anului 1920. (Vîrstnicii satului își amintesc că grănicerii români au locuit în Bedeu, pe strada Kossuth, la numărul 6).

După tratatul de pace de la Trianon, granița dintre Ungaria și România a fost trasată la est de satul în discuție. Tot bedeanii vîrstnici își amintesc de posibilitatea oferită de regele României și anume: localnicii care doreau, erau chemați să se mute dincolo de noul hotar, în România. La această ofertă au răspuns numai două familii din Bedeu, dintre care una s-a reîntors în scurt timp. (PELLE, 1989)

Cea mai însemnată neșansă pe care tratatul de la Trianon a adus-o pentru Bedeu, a fost aceea că dintr-o localitate din suburbia fostei capitale de județ (la 10–12 km se află orașul Oradea) s-a transformat într-un sat de periferie, situat lângă hotar. Această izolare a dus la un proces de regres în ceea ce privește legăturile economice pe care Bedeul le avea cu Oradea și cu celelalte orașe rămase acum în dreapta graniței. De asemenea, s-au întrerupt relațiile și în alte domenii comerț, sănătate, cultură, ș.a., care existau de mai multe secole. Întreruperea acestor legături cu Ardealul și cu cea mai mare parte a județului Bihor, aparținînd acum României, s-a făcut simțită în scurt timp și asupra populației Bedeului.

Starea de nesiguranță a fost alimentată și de neînțelegerile dintre statul maghiar și cel român, și după 1920. Aceste neînțelegeri au cauzat

greutăți în primul rînd minorităților naționale din ambele părți.

Deși Ungaria a dus în general o politică liberală, favorabilă minorităților naționale, în această perioadă istorică, ulterioară anilor 1920 toleranța culturală și religioasă față de minorități scade simțitor. Astfel, ca urmare a acestei schimbări de viziune politică, în 1922, învățămîntul se desfășura la școala din Bedeu, numai în limba maghiară. Limba bisericii rămîne încă română, dar numai pînă în timpul celui de-al doilea tratat de la Viena, cînd, în 1940, este înlocuită cu limba maghiară.

Nesiguranța, teama, lipsa de încredere – și nu accelerarea procesului de asimilare – a făcut ca la recensămînturile următoare, din ce în ce mai mulți români din Bedeu, să se declare maghiari. După datele recensămîntului populației din 1930, din cei 660 de bedeuani 537 (81,4%) s-au declarat români, 132 (18,5%) s-au declarat maghiari (o singură persoană nu și-a declarat naționalitatea). Repartiția acestei populații, pe culte religioase, a fost următoarea: 530 de greco-catolici, 55 de reformați, 27 de romano-catolici și 7 izraeliți.

Localitatea Bedeu și-a păstrat și între cele două războaie mondiale cadrul specific pe care îl conferea etnia românească, aflată aici în majoritate. (NADÁNYI Z., 1938) (La recensămîntul din 1941, din populația totală de 643 de locuitori, 496 erau de naționalitate română (77,1%), 147 s-au declarat de limbă maternă maghiară (22,9%).

Rămas la periferie, fără posibilitatea de a întreține relațiile teritoriale fructuoase care să-i permită o dezvoltare economică satisfăcătoare, Bedeul este puternic afectat de recesiunea și stagnarea economică pe care a suferit-o Ungaria interbelică.

Această concluzie rezultă și din împărțirea populației active, productive și neproductive; conform recensămîntului din 1930, din 660 de locuitori, 265 de persoane duceau o activitate economică din care aveau un cîștig iar 395 de persoane nu erau productive economic, deci nu beneficiau de nici un cîștig. Astfel, la 100 de persoane active reveneau 149 de persoane care nu întreprindeau nici un fel de activitate economică rentabilă. În 1941, din totalul de 643 de locuitori, populația activă se ridica la cifra de 289, astfel că la 100 de persoane active reveneau 122 de persoane care nu efectuau activități de muncă rentabilă. Ocupația de bază a bedeanilor era agricultura tradițională. Numărul celor care

se ocupă cu agricultura, raportat la numărul total al populației active, crește de la 90,2 % în 1930, la 92,0 % în 1941.

Tabelul următor înfățișează ramurile economice și împărțirea populației active după specificul muncii pe care o desfășura, în 1930 și 1941:

(După datele statistice ale recensământurilor

holduri erau proprietatea episcopiei greco-catolice din Oradea. Din punct de vedere al repartiției culturilor, pământurile erau cultivate astfel: 1478 Kh de pământ arabil, 38 Kh de grădini, 44 Kh fînețe, 117 Kh viță-de-vie și 95 Kh pământ necultivat. Din aceste pământuri, cele care erau proprietatea țăranilor agricultori erau minime.

Conform recensământului din 1930, din 239 a

Ramura (activitatea) economică	1930		1941	
	nr.persoane	%	nr.persoane	%
1. Agricultură tradițională	239	90,2	266	92,0
2. Construcții	9	3,4	7	2,5
3. Comerț	2	0,8	1	0,3
4. Transporturi	—	—	2	0,7
5. Liberi profesioniști	7	2,6	7	2,4
6. Servicii publice	—	—	4	1,4
7. Servitori	5	1,9	—	—
8. Pensionari	3	1,1	2	0,7

din 1930 și 1941.)

După cum rezultă din tabel, ocupația de bază, agricultura tradițională era sectorul în care lucrau cei mai mulți bedeuani. În 1930, din totalul de 660 de locuitori, 591 trăiau din agricultură sau dintr-o activitate adiacentă acesteia. Ramificarea economică e slabă în această perioadă. Cei ocupați în industrie sînt nouă, iar lucrătorii din sectorul serviciilor erau în număr de 14.

Această firavă diversificare a activităților economice era provocată și de modul nedemocratic în care era stăpînit pămîntul. Locuitorii Bedeului stăpîneau sau luau în arendă parcele reduse de pămînt, dar foarte multe familii nu dețineau nici un fel de pămînt. În 1930, teritoriul agricol al Bedeului era de 1772 Kh, din care 114 Kh erau rezervate pășunilor, iar 696 de

lucrători agricoli bedeuani, numai 86 dețineau sau aveau în arendă pămînt. Dintre aceștia, două persoane aveau 50–100 Kh, 19 persoane 10–50 Kh, 65 de persoane 1–10 Kh de pămînt. Majoritatea (21) „proprietarilor” și arendașilor din Bedeu dețineau mai puțin de 1 hold de pămînt agricol. Numărul slugilor, angajate la stăpîni de pămînt, era 18, iar muncitorii agricoli care nu dețineau niciun fel de pămînt propriu erau 53.

În total, 92 de locuitori ai satului Bedeu, 38,5 % din numărul agricultorilor, constituiau clasa cea mai săracă, așa-numiții „proletari agricoli”. Pînă în 1941, nu s-au întîmplat schimbări calitative în viața țăranilor din Bedeu.

Transformări capitale, sociale și economice, a adus acestui localități cu o interesantă istorie perioada următoare anului 1945.

Eugen Glück

Contribuții cu privire la biografia lui Samuil Micu-Clain și Petru Maior

Ioan Inocențiu Micu Clain

Cercetările arhivistice la Budapesta ne-au oferit noi elemente în legătură cu acești corifei ai Școlii Ardelene, în special privind sfârșitul vieții lor. Este cunoscut faptul că activitatea lor s-a încheiat la Buda, în calitate de cenzori ai cărților românești la tipografia universității.¹

Decesul lor este înregistrat în matricola arhivei Taban din Buda cu hramul sf. Cătălina. Nu este nimic surprinzător că înregistrarea a avut loc la o parohie catolică de rit latin. Românii uniți, fără parohie, au fost încadrați în organizațiile romano-catolice. Mai mult, odată cu crearea parohiei greco-catolice de limbă maghiară (1905), ei au solicitat Vaticanului menținerea jurisdicției anterioare, aprobată în 1907.²

Cunoaștem și faptul că în biserica din Taban a

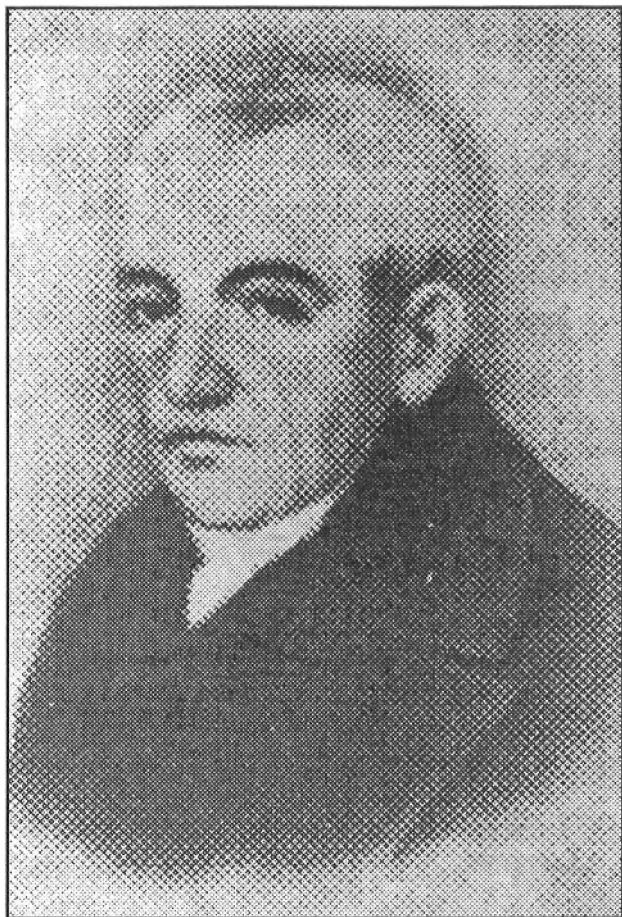
fost liturghisit **Samuil Micu-Clain**, chiar în preajma morții lui.

Matricola respectivă nu indică data decesului, a înmormântării. Dispoziția Consiliului Locotenențial privind încetarea salarizării indică 14 mai 1806 st. n. Aceași dată figurează în raportul vicarului general al arhidiecezei din Strigoni, adresată aceluiași for.³ Din relatarea lui Gheorghe Șincai reiese că decesul a intervenit pe, după plecarea lui, în seara zilei precedente fără ca cei care-l privegheau să observe. În mormântarea a avut loc în 15 mai, potrivit informației furnizate de Gheorghe Șincai, cu mare fast. Ceremonia a fost oficiată de episcopul **Martinus Görgey**, titular de Pătrau, vicar general. Din demersurile lui ulterioare se pare că se găsea în relații apropiate cu Samuil Micu-Clain. Oricum, prezența episcopului și faptul amintit subliniază ascensiunea defunctului în viața bisericească și culturală din capitala ungară și care nu se restrângea doar la colonia românească. Tot un act onorific ne-a reprezentat depunerea sicriului în cripta bisericii și ne mai informează că a ajuns la vârsta de 62 ani și decesul a intervenit într-o casă din Taban, la nr. 549.⁴

Un memoriu prezentat Consiliului Locotenențial de **Petrus Paulus Draskovits** relatează că Samuil Micu-Clain a închiriat o locuință în casa acestuia, la 24 aprilie 1805. Chiria se ridica la suma apreciabilă de 50 fl. pe an, achitată pe anul respectiv. Locuința consta din două camere și desigur dependințe, din moment ce după deces au fost găsite obiecte de menaj.⁵

Documentele completează lista persoanelor care au fost alături de el în ultimele zile. Studentul „phiscus”, **Constantin Aldi** figura pe post de „servitor”, a rămas de pază în locuință la sigilarea ei de fisc. Din confesiunea lui aflăm că Samuil Micu-Clain avea în Pesta un „frățior”, comerciant, care îi împrumutase obiecte de uz casnic, ridicate de acesta îndată după deces.⁶ Identitatea lui cu pictorul Efren Clain pare evidentă.

În urma lui Samuil Micu-Clain nu au rămas lichidități, lucru confirmat de episcopul Görgey, la 6 noiembrie 1806, arătând că cheltuielile de înmormântare au fost suportate de el și lășămîntul

Petru Maior

nu-i permite să le recupereze.⁷ Singurul lui obiect de valoare – ceasul de anjurt – potrivit declarației lui Constantin Alde, l-a predat în costul remunerației și ca donație. Deci, sînt de domeniul fanteziei că cheltuielile de înmormîntare au fost acoperite prin vînzarea la licitație a lăsamîntului.⁸

Fiind funcția lui Samuil Micu-Clan în nomenclatorul înalților funcționari de stat, decesul lui a intrat în atenția autorităților. Directorul cauzelor regale-politice a fost sesizat de chirurgul Hoffmann, care foarte probabil îl asistase în ultimele zile. Informațiile date de acesta îl caracterizau pe defunct ca persoană liberă și laică, dispunîndu-se inventarierea cunurilor rămasea. De curînd însă s-a prezentat acolo canonicul Trikovits, cenzor la tipografia universitară, pentru cărțile rutene. El a lămurit că decedatul a fost călugăr greco-catolic din ordinul Sf. Vasile. Ca urmare, directorul a vrut să predea cazul autorităților bisericești competente. Canonicul însă a sesizat că între timp unele obiecte casnice și niște cărți au dispărut din locuință, fără să poată oferi date precise, ceea ce a făcut ca directorul să transfere problema

lăsamîntului direcției cauzelor politico-fundaționale, abilitată la anchetă.⁹ Nu există urme ca acesta să fi dus la vreo clarificare, dar a prelungit excesiv încheierea succesiunii. La 17 mai 1806, notarul jurat **Iosephus Kováts** a încheiat inventarul, cuprinzînd 40 de poziții privind obiecte de uz casnic și 12 poziții referitoare la cărți, adăugîndu-se nota explicativă. Inventarul a fost întocmit în prezența martorilor „Sinkó”, oficial al tipografiei universitare, prefectul de studii Farkas și a lui Constantin Alde. Primul martor este identic cu Gheorghe Șincai, care lucra împreună cu Samuil Micu-Clan din 1804.

Din inventar reiese existența unei garderobe modeste. În principal se remarcă două reverende și o bundă uzată. Lenjeria de pat s-a redus la o plapumă, o saltea și ceva albituri. Se pare că locuința a fost închiriată cu mobilier, care a fost ignorat la înregistrare. Inventarul bucătăriei, la fel, era sărăcăcios, singurele obiecte mai de valoare erau rîșnița și un serviciu de cafea. Sigilul de aur i-a aparținut în calitate de cenzor.

Cărțile rămase pot fi împărțite în mai multe grupe. Cartea referitoare la gospodărirea rurală este identică cu cea editată cu tematica respectivă în timpul activității lui din Buda. Omiliile sf. Vasile cel Mare au fost utilizate la traducerea acestei opere, elaborată la Buda prin 1805. Cîteva lucrări, ca cea referitoare la oazigi, a fost material de referință pentru operele lui istorice. „Istoria” în limba română (4 ex.) cît și istoria bisericească (8 ex.) foarte probabil au fost destinate desfacerii, fără să se indice autorul. Ne surprinde lipsa manuscriselor, ceea ce face să ne gîndim la denunțul cenzorului cărților rutene.¹⁰

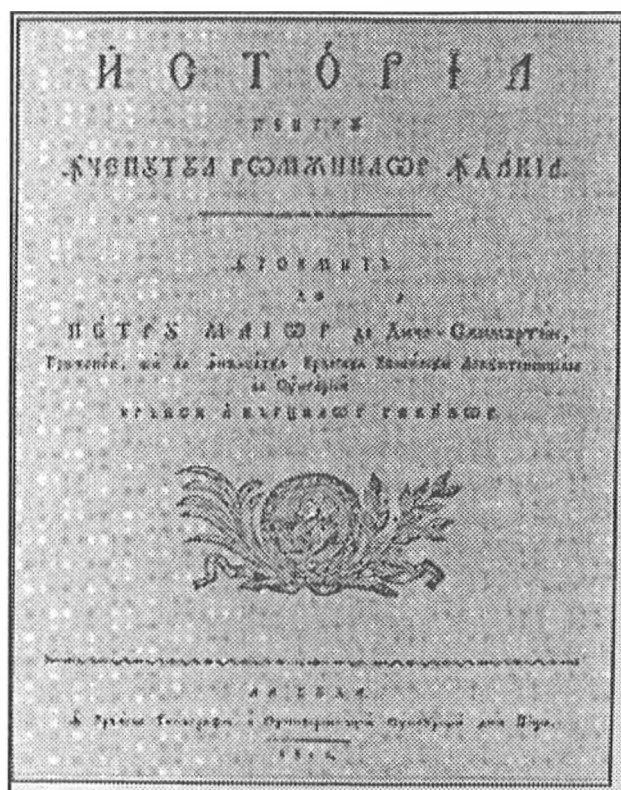
După încheierea inventarierii s-a aplicat pe locuință sigiliul. La 17 mai 1806, episcopul Görgey a raportat palatinului și Consiliului Locotenențial că nu poate prezenta situația lăsamîntului, locuința fiind sigilată de fisc. Ca urmare, la 20 mai, Consiliul Locotenențial precizează că fiscul se amestecă incompetent în problemă și că dispoziția asupra lăsamîntului aparține episcopului amintit întrucît decedatul a avut statut bisericesc catolic. Gestiunea trebuia predată episcopului și apoi să-i revină diecezei Făgărașului, de care a aparținut, iar Camera Aulică să-i acorde sprijin.¹¹

Cu mare întîrziere, la 9 iulie 1806, se satisface dispoziția Consiliului Locotenențial care, la rîndul lui, la 12 august transmite documentele episcopului Görgey, dar expedierea adresei are loc abia la 18 septembrie.¹²

În timp ce autoritățile, al căror sediu se găsea la o distanță de câteva sute de metri „rezolvau” problema cu asemenea încetineală, au apărut noi pretendenți la lăsamîntul lui Samuil Micu-Clain. La 15 iulie 1806, Consiliul Locotenențial îi comunică episcopului că **Nicolaus Türri**, secretar al tribunalului montanistic din Zlatna formulează o pretenție de 16 fl. în contul datoriei lui Samuil Micu-Clain față de tipografia din Blaj, susținînd că are mandat în acest sens. Respectivul a pretins că ceasul defunctului să i se restituie în natură sau să i se atribuie o valoare de 32 fl. Episcopul însă nu s-a lăsat impresionat și a dat mandat pentru investigații canonicului **Tarkovits**.

Ancheta s-a prelungit, și abia la 25 octombrie 1806, episcopul se adresează Consiliului Locotenențial, făcînd plîngere că nu are acces nici acum la lăsamînt. Totodată arată că din probele produse de canonic reiese că în schimbul ceasului de argint s-a oferit unul de aur. Privitor la datoria către tipografia din Blaj, Constantin Alde a declarat că după moartea lui Samuil Micu-Clain a preluat cei 16 fl., urmînd ca în cursul viitoarei lui călătorii în Transilvania să-i predea la destinație. Episcopul **Görgey** a dispus că pînă atunci suma să fie în administrarea canonicului.¹³ La 2 octombrie 1806, proprietarul casei unde a locuit Samuil Micu-Clain a reclamat chiria pe anul în curs, inclusiv perioada care s-a scurs de la deces, neavînd acces în locuință. A cerut și plata curățeniei și a reparațiilor necesare, pretențiile ridicîndu-se la vreo 50 fl. Consiliul Locotenențial s-a adresat și de această dată episcopului, în ziua de 14 octombrie. Pe baza unei anchete efectuate de același canonic la 29 octombrie 1806, episcopul reclamă pentru daunele proprietarului pe cei care țin locuința sigilată. De asemenea, observă că bunurile existente nu pot face obiectul satisfacerii proprietarului. Într-un mod similar, și – a reiterat poziția la 3 noiembrie 1806, menționînd valoarea scăzută a lăsamîntului din care nici cheltuielile de înmormîntare, suportate de el, nu s-au putut recupera.¹⁴

O nouă întorsătură a luat problema în urma demersului lui *Joannes Molnár*, doctor în medicină și profesor al bolilor de ochi în Academia din Cluj.¹⁵ Din adresele Consiliului Locotenențial din 4 și 11 noiembrie reiese că doctorul Molnár a fost imputernicit de mănăstirea bazilită din Blaj, căruia i-a aparținut Samuil Micu-Clain, să preia lăsamîntul defunctului, urgîntînd încheierea succesiunii. Ca urmare, și proprietarul Draskovits a fost îndrumat să se adreseze reprezentantului

*Istoria pentru înaputul românilor în Dacia
întocmită de Petru Maior 1812*

moștenitorului.¹⁶

În sfîrșit, la 12 decembrie 1806, se înregistrează la Consiliul Locotenențial adresa camerei Aulice, în care se arată că în urma deciziei forului competent se sistează sechestrul, iar bunurile trec la episcopul **Görgey**.¹⁷ Nu s-a găsit însă procesul verbal de predare și primire al bunurilor întocmit cu ocazia amintită, respectiv transmiterea lor către doctorul Molnár.

Moartea lui Samuil Micu-Clain a lăsat un serios gol în activitatea editorială românească din Buda. La 29 septembrie 1806, episcopul **Vulcan** nominalizează candidații lui, pe primul loc canonicul **Ioan Korneli**, pe al doilea **Petru Maior** și pe al patrulea, **Gheorghe Șincai**.

Ajungînd în posesia postului de cenzor, **Petru Maior** a desfășurat o fructuoasă activitate pe care a încheiat-o la Buda în 13 februarie 1821 st.n. El a fost condus pe ultimul său drum la 16 februarie, în cimitirul parohial al cartierului Taban, de **Franciscus Szojkovits**, viceprotopop și paroh.¹⁸ Din acte reiese că înmormîntarea lui a fost celebrată potrivit rangului său, ca demnitar în nomenclatorul Consiliului Locotenențial. Fastul a fost ridicat de participarea corului, ridicare unui catafalc pompos, înconjurat de lumînări. A avut un sicriu și o lespede de calitate. Toate aceste se

cunosc din deconturile cheltuielilor ocazionate de funeralii, care sa-u ridicat la 284 fl. v.v. Totuși se care că Petru Maior nu s-a bucurat de ascensiune lui Samuil Micu-Clain în viața cultural-bisericească, ceea ce se deduce din faptul că, pentru el, cripta din biserica din Taban nu a fost deschisă.

Simțindu-și sfârșitul, Petru Maior a încredințat prin testamentul său și o sumă de bani parohului Szojkovits, fiind alături de el doar nepotul, minor. Se pare că s-a adresat parohului cu ocazia spovedaniei din urmă și a maslului, administrat la catolici de regulă în pragul morții.

Lucrările anterioare referitoare la Petru Maior, au lăsat în umbră ultima perioadă a vieții lui și soarta testamentului său. În anul 1868, **Timotei Cipariu** a tipărit testamentul, iar peste o sută de ani, **Nicolae Albu** a oferit completări documentare. În realitate, executarea testamentului s-a lovit de complicații. Timotei Cipariu, chiar în 1868, era nedumerit în legătură cu principala dispoziție testamentară, constînd din fundația creată la Tîrgu-Mureș, care avea un capital mai redus decît cel stabilit de testator și încasarea creanțelor din partea episcopului Moga.¹⁹

Testamentul autograf și semnat de Petru Maior prevedea în primul rînd crearea unei burse destinate unui elev greco sau romano-catolic, de origine nobilă, la colegiul din Tîrgu-Mureș. Prioritate la obținerea bursei aveau rudele, definite ca atare, iar în lipsa unui asemenea pretendent, putea beneficia un tînăr merituos, care îndeplinea condițiile amintite.

Unele dispoziții s-au referit la rude, în principal la Mihai Maior, nepotul său și totodată cleric. Nu a scăpat atenției lui femeia care îl îngrijise, precum nici cercul de prieteni. O seamă de cărți din biblioteca lui le-a oferit unor oameni de cultură sau unor instituții, ca de pildă Preparandia română din Arad. A testat și ajutoare de caritate.²⁰

Petru Maior, cleric și om de cultură, puțin versat în cele lumești, fie că a uitat, fie că nu a știut sau mai plauzibil nu a mai avut timp să întocmească testamentul după rigorile legii, a ignorat normele privitoare la dreptul de dispoziție al clericilor seculari.

Momentul de confuzie în pragul decesului devine și mai verosimil, dacă luăm în considerare că în afară de suma predată parohului cu ocazia inventarierii s-a mai găsit un însemnat numerar. După deces și ridicarea trupului neînsuflit, parohul Szojkovits a sigilat locuința. La 15 februarie, a intrat în acțiune fiscul, fiind

delegat la fața locului „fiscalul” **Antonius Hunkár**, cu obișnuita suită oficială, înlăturînd sigiliul parohului și obligîndu-l să depună suma preluată de el la caseria autorității respective. Fiscul a declarat nul testamentul prezentat de paroh și a întocmit bilanțul după propriile lui vederi.

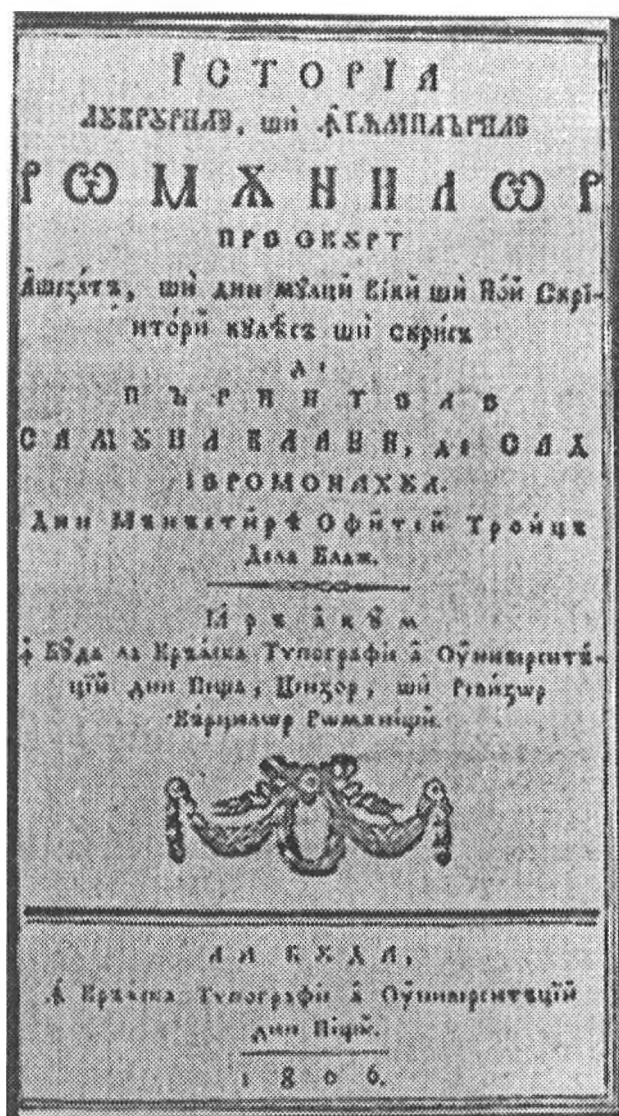
Din bilanț reiese că Petru Maior trăia la Buda ca o personalitate avînd o situație materială medie, în contrast cu sărăcia lui Samuil Micu-Clain. Episcopul **Ioan Bob** din Blaj atribuia această situație salariului său mai consistent, pe care îl primea din partea tipografie universitare.²¹

Bilanțul încheiat la 4 iunie 1828, semnat de trei oficiali, constată active de 717 fl. 19 cr. v.c. și 3334 fl. 35 cr.vv. la care se adaugă 210 fl. v.v. de încasat, totalizând 5247 fl.v.v. Activele proveneau din numerarul încredințat parohului Szojkovits și cel găsit în locuință. Tipografia universității era datoare cu 100 fl. v.v. în contul salariului, iar stegarul **Ignatius Aaron** din reg. Benyovszky împrumutase în 1814, 20 fl. v.v. Ignorînd destinația bunurilor mobile, ele au fost licitate rezultînd 321 fl. 35 cr. v.v. Din vînzarea argintăriei s-au obținut 9 fl. 16 cr.v.c. Nu au fost cuprinse valoric cărțile, inclusiv operele lui aflate în stoc și nici cele predate în 1812, episcopului Moga spre desfacere, totalizînd 5316 fl. în contul căroră ierarhul ortodox a solvit lui Petru Maior 1000 fl. Dosarului i-a fost anexat inventarul bibliotecii în care au figurat 167 opere în latină (1-78), italiană (79-97), maghiară și germană (98-105), română, greacă și ebraică (106-156) iar 11 titluri au rămas nedefinite.

În discordanță cu previziunile optimiste privind mărimea succesiunii, pasivele nu au fost preliminate de P. Maior în mod realist. Pe lângă cheltuielile funeraliilor, lăsămîntul a fost grevat de chiria restantă, curățirea locuinței, reparații la ferestre și întreținerea pînă la deces, totalizînd 114 fl. v.v. Spesele inventarierii, evaluările și licitația au reclamat 43 fl. 30 cr. v.v. Fiscalul Hunkár a încasat un onorar de 90 fl. v.v.

În contul lăsămîntului s-a asigurat întreținerea nepotului de către **Iosephus Bangya**, între 16 februarie și 31 mai, dată cînd a plecat în Transilvania, alocîndu-se 72 fș. 30 cr. v.v.

Cea mai serioasă problemă a constiuit-o pretenția neprevăzută a tipografiei universitare, reclamînd ca restanță a cheltuielilor de imprimare a operelor lui Petru Maior suma de 1235 fl. v.v. Ca urmare, întreaga succesiune s-a micșorat la 3460 fl. v.v. față de 7270 fș. v.v. sperată de Petru Maior.

Istoria, lucrurile și întâmplările românilor 1808, de Samuil Mică-Clain

Poziția fiscalului a fost contestată de **Alexander Rudnay**, primatul bisericii catolice din Ungaria, avînd în epoca dată sub jurisdicție și episcopiile unite din Transilvania. La 20 februarie 1821, se adresează palatinului, respectiv Consiliului Locotenențial, prezentînd testamentul original înmînat lui de parohul Szojkovits. Susține că deși testamentului îi lipsesc „solemnitățile” cerute de lege, ar trebui luat în considerare, întrucît cea mai mare parte se referă la „legate pioase”. Reprobînd de fapt, activitatea fiscalului Hunkár și a adjuncților lui, a comunicat că îl va anunța pe **episcopul Bob**, Petru Maior fiind încardinat în dieceza lui. La 6 martie Consiliul Locotenențial a transmis adresa organului competent, pentru opinare.²²

În urma informațiilor primite, episcopul Bob,

la rîndul lui, sesizează Consiliul Locotenențial „nu fără durere în sufletul meu” față de decesul lui Petru Maior. Solicită date despre mărimea lăsamîntului și eventualele dispoziții testamentare. În absența acestora, propune aplicarea normelor referitoare la clerul catolic, care impun împărțirea lăsamîntului în mod egal între săraci, rude și biserică.²³

La 21 martie, directorul cauzelor politico-fundaționale constată la cererea Consiliului Locotenențial că testamentul, deși este autentic, nu este valabil din punct de vedere juridic. Consideră însă că ar trebui respectate dispozițiile de utilitate publică. Normele invocate de episcopul Bob sînt în vigoare în Ungaria, dar nu și în Marele Principat al Transilvaniei. Propune ca să se dea curs ofertelor destinate călugărilor franciscani și capucini din Buda, celor franciscani și serviți din Pesta și să se distribuie cele destinate săracilor. Din contravaloarea cărților datorate de episcopul Moga, o treime să se aloce săracilor din Sibiu.

Directorul era de părere ca să se expedieze cărțile testate bisericii greco-catolice din Reghin, și să se transmită operele lăsate succesorilor săi în funcție. Totodată, susține crearea fundației la Tîrgu-Mureș, indicînd resursele aferente, anume numerarul disponibil, restanța episcopului Moga etc.²⁴ Deocamdată, Consiliul Locotenențial nu a putut lua vreo măsură operantă.

Între timp, la 26 iunie 1821, **Iosephus Pócsy** ia locuința lui Petru Maior în timpul ce s-a scurs între deces și sigilarea ușii. De această dată directorul cauzelor politico-fundaționale a opinat la 12 iulie 1821, în sensul că nu există dovezi în sprijinul serviciilor petiționarului. În sfîrșit, la 20 august pretenția lui Pócsy este refuzată.²⁵

Luînd în considerare opinia directorului cauzelor politico-fundaționale, Camera Aulică a înaintat un referat la forul suprem în sensul că dintre dispozițiile testamentului nevalabil, să se respecte cele de interes „pios”. Rezoluția regală, comunicată la 1 august 1821, a dispus ca lăsamîntul să fie predat jurisdicției diecezane competente „spre dezbatere”, deci episcopiei din Blaj, după achitarea obligațiilor existente. Camera aulică a precizat că este necesar să se achite și pretenția tipografiei și să se încaseze creanțele.

Știrea despre rezoluția regească i-a parvenit primatului Rudnay încă la 31 iulie 1821, și la 17 august atenționează Consiliul Locotenențial că de acum nimeni nu se mai poate amesteca în problemă. Totuși mandatarul lui, parohul

Szojkovits, abia la 31 octombrie a recuperat testamentul original, care urma să ajungă la Blaj.²⁶

După o lungă pauză, la 18 mai 1822, primatul trimite un raport final palatinului și Consiliului Locotenențial, din care reiese că banii și cărțile defunctului au fost expediați la Blaj.²⁷

Dintr-o misivă a parohului Szojkovits, adresată Episcopului Bob, reiese că stocul de cărți editate de Petru Maior au fost expediat la 8 mai 1822 spre

desfacere comerciantului **hagi Constantin Pop** din Sibiu, cheltuielile fiind suportate din lăsamînt. Necunoscînd limba, negustorul avea nedumeriri în privința „Istoriei neamului românesc”. Cu această acazie se pomenește de două manuscrise, ceea ce în alte documente nu figurează.

Aceste date aduc o anumită lumină și în problema: de ce pînă și în 1834, rudele cereau epicopiei din Blaj partea lor din succesiune.

NOTE:

1. Serafim Duicu: Pe urmele lui Micu-Clain, București 1986. p. 306-309.
2. Pirigyi István: A magyarországi görögkatolikusok története. Nyiregyháza 1990. II. p. 102.
3. Országos Levéltár Budapest C 77 Departamentum eleri saeculari et regularis (în cont departamentum), fons 137/1806 doc. 9478/1806.
4. Eugen Glück; Pe urmele românilor la Budapesta. NOI românii din Ungari, anul 3, nr. 11, 12 III. 1993, p. 15, S. Duicu, 1. c.
5. Departamentum, doc. 20453.
6. Ibidem, doc. 10764.
7. Ibidem, doc. 22768.
8. Ibidem, doc. 107644.
9. Ibidem, f.n.
10. Ibidem, doc. 10764.
11. Ibidem, doc. 9478.
12. Ibidem, doc. 15473.
13. Ibidem, doc. 12897, 22399.
14. Ibidem, doc. 20453, 22798.

15. Ibidem, doc. 21964.
16. Ibidem, doc. 22399, 22768.
17. Ibidem, doc. 256 01.
18. Vezi nota 4.
19. Testamentul a fost publicat de Timotei Cipariu în Arhiva XX la 25 noiembrie 1868. Republicat în vol. Petru Maior. Scrisori și documente inedite. Ediție îngrijită, prefațată, note și indice de Nicolae Albu. București 1968, p. 127 și urm., Serafim Duicu: Pe urmele lui Petru Maior. București 1990, p. 198.
20. Fons 93/1821, doc. 5583, Folosim pentru indicarea semnelor monetare v.c. (valoare convențională) și v.v. (valoare vieneză), 1=22,5
21. Departamentum, doc. 7171.
22. Ibidem, doc. 5583.
23. Ibidem, doc. 7171.
24. Ibidem, doc. 8712.
25. Ibidem, doc. 16120, 19038, 21802.
26. Ibidem, doc. 21813.
27. Fons, 136/1822, Departamentum 13717/1822.

Maria Berényi

Din activitatea societăților de lectură ale elevilor de la gimnaziile din Seghedin, Szarvas și Kecskemét

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea centrele mai importante din Transilvania și Ungaria se împânzesc cu societăți literare, culturale organizate de profesori, elevi, învățători, meșteșugari, etc. Acestea apar mai întâi la gimnaziile, liceele și școlile pedagogice, la institutele teologice românești, apoi la școlile maghiare în care învățau un însemnat număr de români, pe lângă catedrele de limba și literatura română.

„Prin bibliotecile înființate, societățile de lectură pun la îndemîna elevilor și publicului adult cărți de citit, dezvoltă deprinderea pentru studiul limbii și literaturii române, crează interesul pentru studierea operelor clasice ale culturii românești și dau imbold organizării vieții culturale ...”¹

Acțiunile întreprinse de aceste societăți, depășeau preocupările strict didactice, ofereau un cadru instituțional adecvat pentru difuzarea valorilor culturii naționale nu numai printre elevi, ci și printre locuitorii orașelor unde funcționau acestea. Societățile de lectură, conduse pe baza unui „statut” (cu multe puncte comune pe tot

cuprinsul Transilvaniei și Ungariei) alegeau un comitet format de obicei dintr-un președinte, 1–2 vicepreședinți, un bibliotecar, un notar, un controlor (cenzor). Pe lângă membrii ordinari recrutați din rîndul elevilor, societățile mai aveau și membri fondatori, care donau sume mai importante de bani, pentru susținerea acestora.² La începutul fiecărui an, în ședința de constituire se alegeau conducătorii societății, dintre cei mai activi și talentați membri, studenți și elevi. Cel mai important dintre ei era *notarul corespondent*, care avea datoria de a publica informații despre societate, semnînd adesea alături de președinte. În relațiile societății cu alte societăți, precum și cu diverse persoane, notarul corespondent îi reprezenta pe membri. *Casierul* comunității trebuia să se îngrijească de treburile financiare, adunarea cotizațiilor, etc.³

În afară de ședințele de constituire care aveau loc odată pe an și pe lângă ședințele generale lunare, societățile țineau, de regulă, săptămînal, ședințe literare. Aceste ședințe la care participau membrii societății constituiau partea cea mai valoroasă a activității, în programul acestora era

inclusă lectura și discutarea unor lucrări originale în versuri sau în proză, traduceri, prelcărări de subiecte din istorie, geografie, științe naturale, etnografie, folclor, etc. În programul lor de activitate societățile de lectură includeau de asemenea șezători, serbări publice cu coruri, declamații, baluri naționale.⁴

În 1866 se constituie „Societatea de lectură a junimei române studioase în Seghedin”. Scopul acesteia e „cultivarea limbei materne”. Ca președinte a fost ales Demetriu Grecu.⁵ În presa vremii am putut urmări activitatea societății pe perioada 1866–1873. Pe baza informațiilor apărute în coloanele revistelor „Albina”, „Concordia” și „Familia” am alcătuit lista membrilor din conducerea societății care au fost aleși anual la ședințele de constituire.

Anul școlar 1867/68

George S. Grozescu notar corespondent

Mihai Crainiceanu președinte

Anul școlar 1868/69

George S. Grozescu notar corespondent

Wilhelm Handscha președinte

Anul școlar 1869/1870

George S. Grozescu președinte

Massim Popovici notar corespondent

La ultima ședință al anului școlar sus-amintit P. Popovici în numele colegilor săi îi mulțumește „maturizantului” George S. Grozescu pentru osteneala și sacrificiul depus în conducerea societății. „... de trei ani, de când se află dînsul în

Seghedin, de atunci se numără și societatea între cele adevărate vie. Multe a făcut el pentru existența și prosperarea acestei societății. Înființarea bibliotecii în cea mai mare parte, apoi înavuțirea și regularea ei, statutele societății, cari ne servesc de fală, pentru a căror împrumutare suntem cercați și de alte societăți române...”⁶

Anul școlar 1870/71

Petru Popovici președinte

Efreuiu Juica notar corespondent

Alexandru Opreanu casier

Aurel Popescu bibliotecar

Anul școlar 1871/72

Petru Popovici președinte

Aurel Popescu notar corespondent

Ioan G. Cucu notar al ședințelor

Dimitrie Ioviția casier

Petru Miocu bibliotecar

Anul școlar 1872/73

Dimitrie Ioviția președinte

Mihai Chiriția notar corespondent

Anul școlar 1873/74

Mihai Chiriția președinte

Ștefan Purianu notar corespondent

Ioan Miocu notar al ședințelor

Traian Barzu casier

George Grozescu bibliotecar

Scopul acestei societăți, ca și al altora similare din Transilvania și Ungaria, era în primul rînd acela de a dezvolta la elevi deprinderea de a studia limba și literatura română. Elevii de la

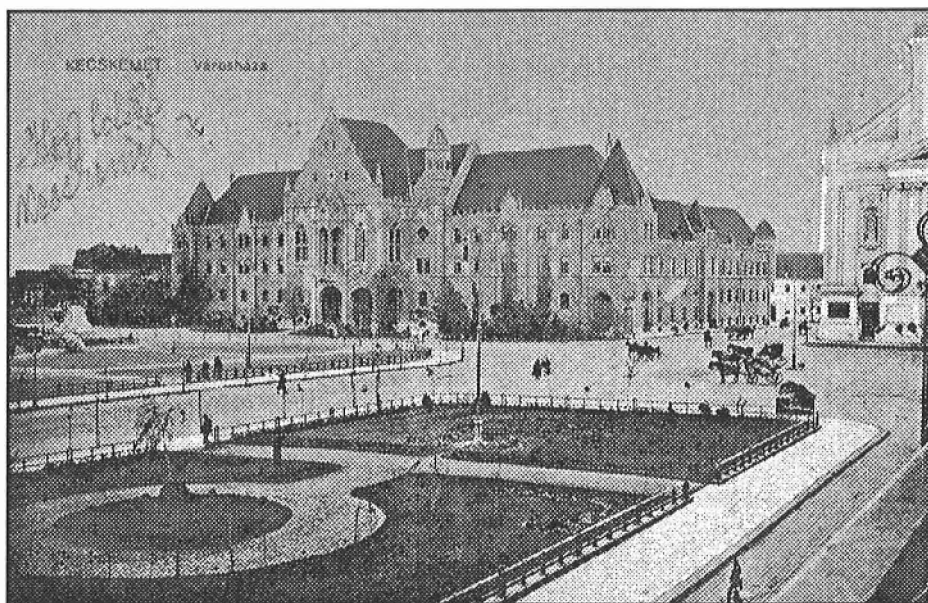
gimnaziul din Seghedin se întruneau săptămînal, prezentau recenzii, dezbăteau creațiile unor colegi. De la bunul început și-au aranjat o **bibliotecă** cu ajutorul mai multor simpatizanți. În 1868 George Gherdanouia artist în Lugoj a donat pentru această bibliotecă 22 de cărți. Au mai contribuit la îmbogățirea acesteia Toma Grozescu preot în Curtea, domnii Martin și Duda neguțatori în Caraș; Nicole Iorga proprietar în Lugoj și George Petrovici neguțător în Oravița.⁷ În 1870 se raportează că elevii au un cabinet de lectură, unde se primesc gratis 11 foi românești printre care: „Albina”, „Concordia”, „Federațiunea”, „Transilvania”, „Gazeta Transilvaniei”, „Familia”, „Archivul”, „Speranța”, „Gura Satului”.⁸ În 1871 biblioteca s-a îmbogățit cu 42 de volume, printre alții îi găsim ca donatori pe: **Dr. Atanasiu Șandor** cu „Actele Asociațiunei transilvane de la II. III. și a IV. adunarea generală”; **Iustin Popfiu** a dăruit 2 exemplare din opul său „Poesia și Proza”; B. Alecsandre „Conspectu de statistică” și „Tirania pe cont ceerescu”; George Liuba, telegrafist „conversations Lexicon” tom. cu A.⁹ În 1873 au mai ajuns la societate 16 cărți.

Pe lângă donațiile cărților, elevii au mai fost ajutorați și prin colecte, așa că în afara cotizațiilor, în casa societății au intrat și alte ajutoare bănești. În condițiile grele, lipsită de minimele condiții materiale societatea a găsit și s-a bucurat de sprijinul a numeroși români care, în clipele dificile ivite în viața acesteia, au știut să intervină cu îndemnuri prețioase și ajutoare materiale. La apelul publicat în 1869 de societate, au venit în ajutor cu niște sume modeste următorii domni: I.

Bogdan econom în Birda cu 5 fl; George Suciuc notar în Toracul-Mare cu 2 fl; T. Tempia și D. Marcoviciu preoți, G. Boșiu și L. Drăgoi docinți, C. Negroiu și A. Dan negocieri, Ioan Șerban jude, toți din Toracul-Mare cu câte 1 fl; I. Nedelcu și L. Bogdani economi în Birda asemenea cu câte 1 fl.¹⁰ În 1871 prin trei colecte ajutoare financiare. Prin colecta lui Traian Neagoe, notar în Mercina s-au adunat 18 fl. 50 cr. v.a.; a lui Ștefan Jivanu, econom în Opatitia s-au adunat 7 fl. v.a. iar prin colecta lui Teodor Ianculescu, docinte în Beba s-au strîns 2 fl. v.a.¹¹ În acest an în casa societății erau 74 fl. v.a. În raportul de la ultima ședință a anului școlar 1872/73 s-a constatat că societatea are 143 fl. 83 cr. v.a., o sumă destul de îmbucurătoare.¹²

În 1869 s-a hotărît ca societatea să aibă o foaie bisăptămînală intitulată „**Mugurul**”. În comitetul redacțional a primit loc: George S. Grozescu, redactor, Dimitrie Mureșianu, Mihai Popovici și George Bugariu, colaboratori.¹³ Intenția elevilor era ca în coloanele acestei foi să apară articole privind organizarea societăților culturale, în special a celor studențești. S-au primit știri privitoare la desfășurarea unor ședințe literare, serate literare, apeluri și îndemnuri la activitate mai intensă pe tărîm literar-cultural, încercări literare originale ale membrilor societății. Încă în anul 1870 se amintește de această foaie, dar mai tîrziu nu am aflat știri, informații referitoare la „**Mugurul**”.

În programul de activitate a societăților de lectură sînt incluse șezători, serbări publice cu coruri, declamații din care în general nu lipsesc poezii de Bolintineau, Alecsandri, Andrei

Mureșanu și „*Mult e dulce și frumoasă limba ce-o vorbim*” de George Sion. La fel și în ședințele societății de lectură din Seghedin se citesc „operate, se declamă poezii frumoase românești și se fac dezbateri folositoare.”¹⁴ Periodic aveau loc ședințe literare, în cadrul cărora se citeau lucrări întocmite de elevi, urmate de discuții, recenzii asupra unor cărți, se recitau poezii etc. Aproape în fiecare an se organizau ședințe festive.

În ceea ce urmează, vom face un bilanț cronologic despre programul, activitatea și ședințele societății, bineînțeles în limita informațiilor cunoscute pînă acum. La ședința ultimă din anul 1869/70, s-a organizat un concurs de declamații; între concurenți s-au distins: P. Popoviciu din a VII. cl. cu poezia „Un devotament familiei de Hurmuzachi” de A. Mureșianu și P. Corcanu din a III. cl. declamînd „La Paști” de J. Bădescu.¹⁵ La 2 iulie 1871 s-a ținut o ședință publică cu următorul program: „1) Deschiderea ședinței prin președintele societății; 2) „Cătră renegați” poezia de I. Vulcan declamată de Aurel Popescu, student VI. cl.; 3) „Un cuvînt în memoria laureatului post A. Mureșianu” cetit de P. Popovici, student VIII. cl; 4) „Un scurt extras din literatura română” rostit de Efremiu Juica, student VI. cl; 5) „La Paști” poezia de I. Bădescu, declamată de P. Micu, student VI. cl; 6) „Traian Împăratul Romanilor” schiță istorică, cetită de Eremiu Corcanu, student VI. cl; 7) Emulare în declamațiune între L. Civigu; N. Opreanu și V. Jivana, toți studenți III. cl; 8) Închiderea ședinței prin președintele societății.”¹⁶ La ședința ultimă a anului școlar 1870/71, se raportează că numărul membrilor de la 25 a scăzut la 14. În acest an s-au ținut 29 ședințe ord. și 5 extraordinare; s-au prezentat 98 de declamațiuni și 23 de „operate”.¹⁷ În anul școlar 1872/73, pe baza raportului făcut la ultima ședință ținută în 28 iulie 1873, s-au ținut 19 ședințe ordinare, în care au fost prezentate 34 de declamațiuni și 18 „operate”. În afară de acestea s-au ținut prelegeri legate de gramatica și literatura română.¹⁸ În octombrie 1873 a fost ședința de constituire pentru anul școlar 1873/74, unde s-a ales conducerea societății. Din acest moment nu mai avem informații despre activitatea „societății de lectură de la gimnaziul din Seghedin”, nu se mai relatează nimic referitor la ea în presa vremii.

Existau unele centre școlare cu limba de predare maghiară în cadrul cărora își urmau studiile un număr însemnat de români. Astfel de centru era și orașelul Szarvas, al cărui gimnaziu

cu prestigiu a fost frecventat de românii din localitățile apropiate. Aici și-au continuat studiile Moise Nicoară (Giula), Ioan Popovici-Desseanu (Bichiș), Iosif Ioan Ardelean (Chitighaz), memorandistul Aurel Suciu (Chitighaz), viitorul preot din Bichișciaba, Victor Popovici (Bichiș), aceștia fiind cîteva dintre personalitățile mai cunoscute în rîndul nostru, al românilor din Ungaria de azi. În perioada anilor 1853–1891 numărul studenților români de la gimnaziul din Szarvas a fost următorul:

1853/54	7	1858/59	21
1854/55	19	1859/60	22
1855/56	21	1860/61	15
1856/57	16	1861/62	12
1857/58	11	1862/63	14
1863/64	5	1877/78	6
1864/65	13	1878/79	1
1865/66	21	1879/80	2
1866/67	24	1880/81	3
1867/68	26	1881/82	3
1868/69	38	1882/83	17
1869/70	30	1883/84	5
1870/71	24	1884/85	6
1871/72	24	1885/86	19
1872/73	36	1886/87	32
1873/74	40	1887/88	15
1874/75	12	1888/89	7
1875/76	32	1889/90	11
1976/77	9	1890/91	3 ¹⁹

La 23 octombrie 1869 s-au pus bazele de constituire a „Societății de lectură a tinerimei române studioase din Sarvașiu”. Scopul acesteia era: „perfecționarea în limba maternă prin citirea și apoi elaborarea de opuri naționale folositoare”.²⁰ În presa vremii am găsit știri și informații referitoare la această societate pe perioada anilor 1869–1873. Conform acestor relatări, conducerea societății din Szarvas au fost din membrii următori:

Anul școlar 1869/70
 Paul Tulcan președinte
 Ioan Ardelean notar corespondent
 Dionisie Luțai bibliotecar
 George Chicin casier
 Teodor Suricescu contabil
 Anul școlar 1870/71
 Efremiu Barbu președinte și bibliotecar
 Ioan Ardelean notar corespondent și casier
 Anul școlar 1871/72
 George Chicin președinte

Ioan Ardealn notar corespondent
 Teodor Suricescu bibliotecar
 Paul Felnecan casier
 Anul școlar 1872/73
 Ioan Ardelean președinte
 P. Mladinescu notar corespondent
 Teodor Suricescu bibliotecar
 Paul Felnecan casier

Elevii români țineau ședințe în fiecare duminică. Ședința ultimă a anului 1869/70 a avut următorul program: „Dionisie Luțai maturizant a declamat poezia „*Geluirea romanilor*” de Andrei Mureșianu; George Chicin stud. VI. cl. a declamat poezia „*Nu desperați*” de Iosif Vulcan; Efremiu Barbu stud. VII. cl. a citit opul său propriu „*Datinele românilor*”; Ioan Ardelean stud. V. cl. a declamat poezia „*La frații mei români*” de Andrei Mureșianu; Teodor Suricescu stud. V. cl. a citit versul său propriu „*Răsunetul*”; Ioan Borusiu maturizant a declamat poezia „*Să-ți aduci aminte*” de Atanasiu M. Marienescu; Paul Tulcan maturizant a declamat versul său propriu „*Cătră studenții români*”.²¹ La ultima întâlnire a societății pe anul școlar 1870/71 s-a ținut un program festiv unde următorii studenți au stat în fața publicului: Paul Felnecan, George Dimitrescu, David Știr, Traian Pucia, Traian Hențiu.²² La ședința de constituire a anului școlar 1871/72 președintele George Chicin în cuvântul său de deschidere printre altele spune „... numai atunci cineva poate să fie român, când va poseda în sine zelul național, – când dintrădins își va învăța și perfecționa limba și va face ca acea limbă nu numai de el ci și de străini să fie stimată.”²³ La ultima ședință a acestui an s-au prezentat cu un program: Paul Mladin, George Dimitrescu, Silviu Suciu, Paul Felnecan, Teodor Suricescu. S-au ținut 16 ședințe, unde s-au citit 14 opuri și s-au ținut 22 de declamațiuni. Acesta este bilanțul activității anului respectiv.²⁴ În octombrie 1872 s-a ales conducerea societății pe anul școlar 1872/73. În martie 1873 apare un articol din care reiese că sînt neînțelegeri în rîndul studenților de la gimnaziul din Szarvas, și nici conducerea școlii nu a văzut cu ochi buni activitatea societății de lectură a elevilor români.²⁵

Trebuie să amintim faptul că în a doua jumătate a anilor 1870 mai multe societăți încep să lîncezească, din cauza noilor împrejurări create de regimul dualist, în care politica de deznaționalizare cuprindea în prim-plan și desființarea unor societăți de lectură ale elevilor

și studenților, care începuseră a da avînt mișcării cultural-naționale românești. Presupunem că aceste tendințe au influențat și funcționarea societăților din Seghedin și Szarvas.

Despre comunitatea elevilor români care au urmat studiile la Kecskemét avem și mai puține date. Prima informație de care am dat este o dare de seamă despre balul aranjat la 17 februarie 1868 de tinerii români din Pesta. Aici e cuprinsă lista acelor care au contribuit cu ajutoare, și printre alții îi găsim și pe elevii români de la gimnaziul din Kecskemét cu suma 5 fl. 70 cr. și un taler.²⁶ În 1873 se relatează că românii din Kecskemét și-au constituit o societate de lectură. Numai despre acest act avem informații, nu știm nimic despre activitatea acesteia. Articolul referitor îl publicăm în întregime:

„Kecskemét, 27 iulie 1873

Onorată Redacțiune!

Tinerimea română studioasă de aici, adunîndu-se în anul acesta școlastic, 1872/73 într-un număr de 23 inși, s-a nizuît a se ține sub un stindard național, unde să se exerciteze în citu-i va fi cu putință și în limba maternă; căci – zău aici fiind foarte înconjurată și așa zicînd cotropită de alte națiuni, limba maicei de aiuria nici n-o aude, cu atît mai puțin are ocaziune de a o învăța.

A format deci o societate respectiv un cabinet de lectură, și prenumerînd cîteva jurnale, prin astea s-a nizuît să-și ajungă scopul. Cine nu va afla aceasta foarte frumos?

În ședința ultimă din 5 iulie s-a dat mulțumită din partea domnilor membri conducători și oficianților pentru neobosita diligentă și firma perseverantă pe calea culturei naționale, oferind un exemplu bun și purtînd bucuros sarcina ce li s-a impus.

Așîderea s-a hotărît tot în aceea ședință, ca suma ce se mai află în cassă de 10 fl. v.a. (și cari se alătură aici) să se dedice unui scop național pe care a arătat multă bunăvoință pentru întrunirea studenților români, dînd chiar și pentru cabinetul de lectură din Kecskemét stimata foaie „*Albina*” cu jumătate de preț.

Tinerimea română studioasă

NB! Adeverim primirea sumei trimise de 10 fl. și – nu credem a o poate destina unui scop mai bun și mai cu folos, decît gimnaziului român din Brad, care mereu se luptă cu lipsa mijloacelor

banali spre executarea existenței și desfășurarea activității sale. La computul final vom face să intre în sume adunată la noi și aceasta – binecuvîntatul donațiu al zeloasei jumini române naționale din Kecskemét.

Red.”

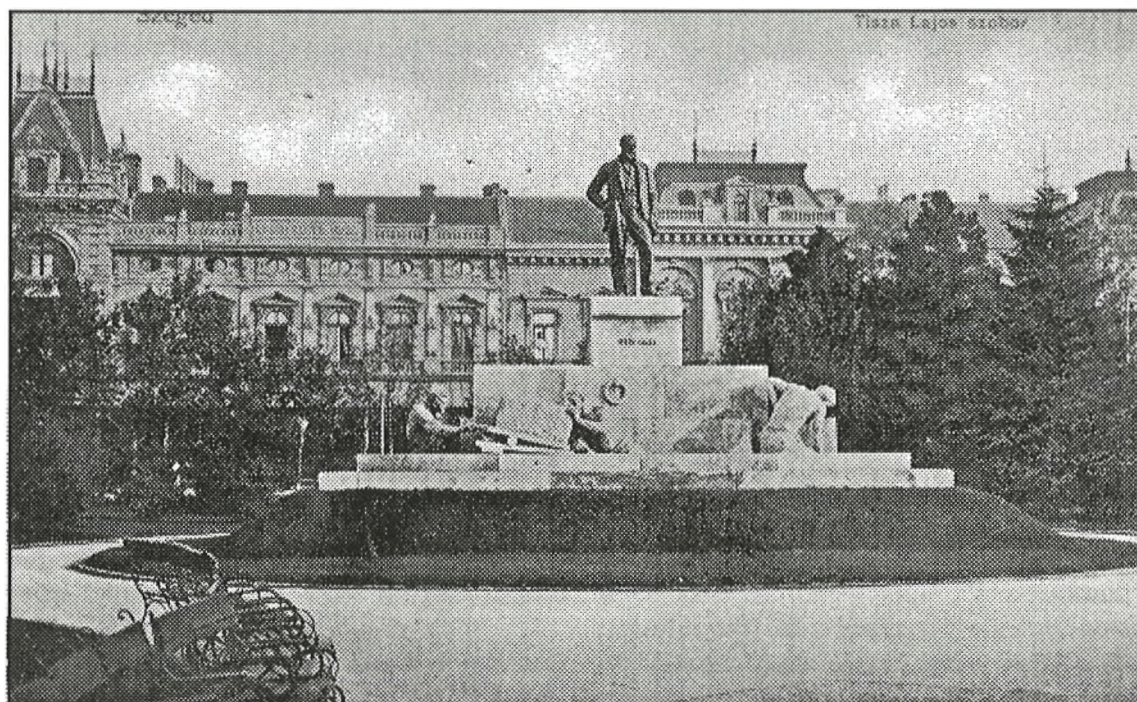
(Albina 1873/Nr. 56)

Societățile de lectură ale elevilor de la gimnaziile din Seghedin, Szarvas și Kecskemét au activat în contextul atmosferei entuziaste de

cultivare și dezvoltare a limbii și literaturii române. În cadrul acestora se organizau șezători literare și artistice, se consultau ziare și reviste românești și stăruiau pentru crearea unei biblioteci proprii. Aceste societăți au constituit forme de rezistență etnică și de păstrare a ființei naționale. Ele și-au îndeplinit funcția într-un dublu sens: prin difuzarea valorilor culturii și prin stimularea actului creator în domeniul literar-artistic. Manifestările organizate au devenit prilejuri de afirmare a solidarității românești și de formare a conștiinței naționale.

NOTE

1. Vasile Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918* București, 1968 p. 23
2. Tudor Opreș, *Reviste literare ale elevilor 1834–1974* București/1977 p. 21
3. Viorel Faur, *Societatea de lectură din Oradea, 1852–1875* Oradea/1978 p. 78–79
4. T. Opreș, *Idem*
5. Concordia 1866/Nr. 10
6. Albina 1870/Nr. 61
7. Concordia 1868/Nr. 56
8. Familia 1879/Nr. 10
9. Albina 1871/Nr. 50
10. Albina 1869/Nr. 60
11. Albina 1871/Nr. 50
12. Albina 1873/Nr. 56
13. Familia 1869/Nr. 8
14. Albina 1871/Nr. 50
15. Albina 1970/Nr. 61
16. Albina 1871/Nr. 50
17. *Idem*
18. Albina 1873/Nr. 56
19. Benka Gyula, *A békési ág. hitv.ev. egyházmegye tulajdonát képező s az általa fenntartott Szarvasi Főgymnasium 182–1895* Gyoma, 1895
20. Albina 1869/Nr. 88
21. Albina 1870/Nr. 49
22. Albina 1871/Nr. 54
23. Albina 1871/Nr. 87
24. Familia 1872/Nr. 27
25. Albina 1873/Nr. 11
26. Federațiunea 1868/Nr. 36

Mircea Popa

„Lumina” o revistă de la Giula de acum o sută de ani

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, viața culturală a românilor din monarhia austro-ungară cunoaște un interesant reviriment, concretizat și în numărul mare de reviste și ziare care încep să apară în diferite orașe ale Transilvaniei și în alte orașe cu puternică populație românească. Astfel, la Viena și Pesta sînt redactate *Albina* și *Federațiunea*, ca ziare preponderent politice, după care își fac apariția revistele literare *Familia*, *Aurora română* urmate la Arad de *Speranția* lui Emeric B. Stănescu. Alte reviste românești încep să apară la Timișoara, Lipova, Caransebeș, Satu Mare, Bichiș-Ciaba, Giula etc., în paralel cu societăți literare, corale, artistice, dînd prilej românilor să-și afirme propriile lor năzuințe social-politice și culturale. În rîndul orașelor care se trezesc acum la viață proprie se numără și Giula, care se afirmă ca un puternic centru cultural și comercial, orașul cunoscînd cîteva familii românești de seamă pe aceste terenuri, ca și cîțiva intelectuali de frunte. Așa se face că în 1895 se simte aici necesitatea înființării unei gazete pentru popor, gazeta editată la Giula începînd din ianuarie 1895 de către doi intelectuali inimoși, **David Voniga**, în calitate de „redactor responsabil” și proprietar editor și **prof. dr. Elefterescu**, în calitate de „prim colaborator”. Revista, subintitulată „*organ eclesiastic, didactic, social și literar*”, are redacția pe strada Română nr. 2 și apare pe frontispiciu cu două motto-uri: „*Prin noi înșine cu Dumnezeu*” și „*Lumina lui Cristos luminează tuturor*”. Revista s-a ocupat în principal (prin cei doi redactori, dar și prin cîțiva colaboratori mai insistenți), de problemele educației didactic-școlare, religioase și morale ale cetățenilor, publicînd articole cu un caracter educativ pronunțat. Sînt analizate și o serie de fenomene sociale care pot deveni primejdii pentru societate, precum ateismul, pesimismul, avariția, analfabetismul, socialismul și alcoolismul. Aceste fenomene sînt semnalate a fi prezente în mediile orășenești și devin primejdioase pentru buna dezvoltare a societății. În articolul intitulat *Fenomene triste* (din numărul 2 al ziarului) sînt denunțate de către redacție aceste primejdii și se cuată remedii pentru

soluționarea lor, unul dintre ele fiind apelul la preoți și la învățători pentru apărarea turmei de influențe novice. În același stil disertează și dr. Elefterescu în articolul *Cîteva cuvinte morale*, D. Voniga în articolul *Educațiune și instrucțiune sau Școlile noastre*. Se mai remarcă disertațiile pe teme religioase sau morale semnate de preotul **Gavril Bodnariu**, cunoscut și ca fabulist și versificator, ca și rubricile de medicină susținute de dr. Elefterescu, sub genericul *Învățăături morale și sfaturi igienice*. În nr. 8 se vorbește pe larg despre sinoadele eparhiale și se publică în întregime luările de cuvînt ale prelaților **Ioan Mețianu**, **Miron Românul** și **Nicolae Popea**. Apoi, într-o corespondență din Arad, se arată că în Duminica Tomei s-a jucat piesa *Vlăduțul mamei* la hotelul Crucea Albă și „*s-a predat cu mult succes și între aplauze*” comedia populară *Cinel-Cinel* a lui **Vasile Alecsandri**, după care s-au jucat dansurile *Bătuta* și *Călușorul*.

Un loc important în dezbaterile ei acordă revista școlilor și nevoii de dezvoltare a rețelei școlare la sate. Într-un articol special intitulat *Școlile noastre* (nr. 4 din 18 februarie), D. Voniga atrage atenția asupra pericolului care-l reprezintă politica oficială față de școlile de alta limbă decît cea maghiară, arătînd că acest pericol devine pe zi ce trece tot mai iminent, datorită legilor care s-au elaborat. „*Asaltul de atac asupra celei mai puternice redute, asupra celui mai de încredere scut în lupta vieții noastre culturale nu mai înceată, ci tot mai des și cu mai multă putere se repetează*”, arată redactorul D. Voniga. Tot el, ni se pare că este autorul interesantului articol *Conceptul culturai* – remarcabil prin însuși faptul că are curajul să ridice o asemenea problemă cu caracter teoretic –, despre care se spune că e o „*Conferință ținută de autor la a 3-a serată literară a tinerimii române din Giula*”, ceea ce atestă faptul că pe acea vreme funcționa la Giula o societate literară” care desfășura o oarecare activitate, ținînd cu regularitate ședințe la care se prezentau opere ale membrilor săi. În conferința amintită, autorul ia în dezbateri conceptul de cultură, aducînd în discuție trei parametri de care trebuie să se țină seama: nivelul cunoștințelor generale, „*simțul*

estetic" și voința de autoperfecționare deoarece „adevărata cultură se va oglindi dar numai în suma acestor trei condițiuni ca puteri, adică în a cunoștințelor, simțămîntelor și voinței". A patra condiție ar fi dată de „armonia internă", omul fiind supus „legilor firești", posedînd simțul de perfecțiune care îl mîna înainte, „deoarece fără perfecțiune, nici nu se poate închipui cultură" și nici fericirea. În altă parte, vorbindu-se despre bani, este criticat modul de a gîndi al unora, de a strînge bani fără să se gîndească și la societate, arătîndu-se că „Fericirea nu se dezvoltă și nu crește în măsură cu bogăția. Cel mai sărac e acel, om, care e bogat în avere, dar căzut cu mintea și duhul", scopul fericirii fiind binele social. Tot pe acest teren al binelui social se iau în discuție tezele socialiste și se ajunge la concluzia că acest curent urmărește mai degrabă răsturnarea ordinii sociale decît interese generale comune, încheind cu îndemnul. „Și acum, iubitele popor român căruia răbdarea ți-a fost coroana virtuților tale înalte și recunoscute, nu te lăsa sedus și tras în șirul acelor care azi cutremură pămîntul, ca răzvrătiți să nu fie numele tău, ci așteptă de la munca neobosită, de la viețuirea ta morală și supunere

credincioasă celor ce te iubesc și înspre bine te povățuiesc schimbarea sorții tale care plină e de nemulțumire. Ascultă sfaturile și învățăturile dascălilor tăi sufletești, de la care, și în aceste momente, cu încredere așteptăm împlinirea cu scumpătate a sfintei lor chemări".

Gazeta mai publică sfaturile lui Victor Babeș despre folosirea serului antidifteric, predicile populare ale lui G. Bodnariu și I. Țioldan, studiile pedagogice ale lui Elefterescu, ca și alte articole semnate de I. Groșoreanu sau G. Ciuhandu, articole despre misiunea preotului, despre rugăciune și credință, maxime și sfaturi morale etc. Sînt publicate și cîteva poezii semnate de D. Voniga și I. Țioldan, între care se remarcă acelea din numărul de Paști (poeziile *Înviearea*, *La Paști* etc.), de o slabă factură artistică. Cităm spre exemplificare din poezia *La Paști* de D. Voniga: „Negura ce-ascunde raze/ Din văzduh a dispărut/ Bolta cerului surîde/ Trist ce-a fost că a trecut:/ Iar Cristoase preamărite,/ Suflul meu neîncetat/ Bucură-se-va de tine/ Pentru noi, c-ai înviat!). În același stil sînt și versurile închinat tinerei domnișoare Lucreția Viobriș, deplînsă de întregul oraș.

Anul I	Gura, 19. XI. Martie 1935	Nr. 6
Primar:	LUMINA	
Organ cultural-educativ, social și literar. — Apare de două ori pe luna.		
PREZIDIUL ASEMĂNĂMÎNTULUI: Președinte:	Redacția: D. VONIGA, 1935 Prof. Dr. S. I. Ionescu	Comitetul de redacție:
... (text continuu) ...		
Redacția și Administrația LUMINEI		
Misiunea preotului		
... (text continuu) ...		

Maria Berényi

Cronica activității științifice a cercetătorilor români din Ungaria pe anii 1991–1995

În primăvara anului 1991 s-a constituit un cerc de cercetători sub denumirea provizorie „*Pentru Cultura Română din Ungaria*”. Cîțiva intelectuali aparținători ai minorității noastre au pledat pentru înființarea acestui cerc, fiindcă au fost de părere că despre istoria, cultura, prezentul românilor din Ungaria trianonică nu se fac cercetări sistematice. Din cînd în cînd, apăreau niște studii istorice, etnografice dar nu au intrat în circuitul cultural al românilor din Ungaria. Scopul cercului a fost ca să adune forțele spirituale și creatoare ale comunității românești din Ungaria și să formeze o intelectualitate puternică și conștientă.

La 7 februarie 1992, acest cerc s-a transformat în „*Comunitatea Cercetătorilor și Creatorilor Români din Ungaria*” care este înregistrată și a devenit persoană juridică. La înființarea acesteia s-au formulat scopuri concrete: crearea unui for de dezbateră a unor teme profesionale (de limbă, învățămînt, cultură, artă etc.) și inițierea unor cercetări mai chibzuite și coordonate, iar rezultatul lor să fie valorificat în vederea unei autocunoașteri mai temeinice.

Încă în anul înființării Comunității s-a hotărît ca să se instituționalizeze munca de cercetare, fiindcă fără subvenții financiare nu se poate face muncă profesională de calitate. Au urmat luni de muncă organizatorică, a fost întocmit un plan de cercetări. La 13 februarie 1993 Comunitatea își constituie *Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria*. Adunarea generală a comunității alege prin concurs public la 29 mai 1993 pe directorul institutului pe 3 ani în persoana dr. Mariei Berényi. Institutul funcționează cu 3 secții: etnografică (condusă de *Emilia Martin*), lingvistică și literară (condusă de dr. *Ana Borbély*) și istorică (condusă de dr. *Gheorghe Petrușan*). Din toamna anului 1994 în afară de director sînt angajați la Institut doi cercetători cu semipost, anume: dr. *Ana Borbély* și *Tiberiu Herdean*. Institutul, după posibilitățile financiare și pe baza unui angajament, leagă contract pe teme concrete de cercetare. Astfel colaboratorii externi ai

Institutului sînt: *Anamaria Brad, Mihaela Bucin, Elena Csobai, Lucia Borza, Ana Hoțopan, Alexandru Hoțopan, Eva Kozma Frătean, Mihai Kozma, Emilia Martin, Gyöngyi Mocan, Stela Nikula, dr. Gheorghe Petrușan, dr. Gheorghe Santău*.

În cadrul Comunității, mai tîrziu al Institutului, pe perioada anilor 1991–1995, în cele trei secții s-au efectuat cercetări în diferite domenii. Temele de cercetare încearcă să armonizeze prioritățile Institutului cu afinitățile și preocupările cercetătorilor noștri. Unele teme necesită cercetări de mai mulți ani (cum sînt ale dr. Anei Borbély, Emiliei Martin, Elenei Csobai, Evei Kozma Frătean, Stelei Nikula, a lui Tiberiu Herdean, ale dr. Mariei Berényi) iar aștele prelucrează unele aspecte, fragmente, și se concentrează la scrierea unor studii.

În perioada sus-amintită au fost finanțate de către Institut următoarele cercetări, efectuate de:

Emilia Martin

- Îmbrăcămintea românilor din Ungaria
- Credințele și mitologia populară în cercul românilor din Ungaria
- Obiceiurile de naștere la românii din Ungaria – Chestionar (întocmit cu ajutorul mai multora din secția etnografică)
- Vestigii ortodoxe de istorie și artă ale românilor din Ungaria
(coatoarea acestui volum este Elena Csobai)

Eva Kozma Frătean

- Monografia muzicii românești din Ungaria
- Folclorul copiilor din Micherechi

Alexandru Hoțopan

- Jocul la Micherechi
- Muzicantul Iancu
- „Dala fujitului” la Micherechi
- Mălăieșul la Micherechi

Mihaela Bucin

- Monografia satului Otlaca-Pustă
- Strigăturile românilor din Ungaria

Dr. Gheorghe Petrușan

– Márki Sándor și literatura română

Gyöngyi Mocan

– Numele de botez la românii din Chitighaz (1779-1829)

Mihai Kozma

– Istoria numelor la românii din Ungaria

Lucia Borza

– Programă școlară pentru predarea limbii și literaturii române în Liceul Românesc clasele I-IV

– Dicționar de expresii maghiaro-române

Elena Csobai

– Din trecutul românilor din Hajú-Bihar și Szabolcs

– Istoria românilor din Aletea și Bichișciaba

– Vestigii ortodoxe de istorie și artă ale românilor din Ungaria (coautoare Emilia Martin)

Dr. Gheorghe Santău

– Istoria și procesul Memorandului

– Documentația Fundației Gojdu

Anamaria Brad

– Aspecte din trecutul bisericii baptiste române din Ungaria

Dr. Maria Berényi

– Istoria presei române din Transilvania și Ungaria sec. XIX-XX

– Istoria învățământului confesional românesc din Ungaria de azi (1868-1945)

– Istoria Fundației Gojdu (1870-1952)

– Biserica ortodoxă română în Ungaria interbelică

Din 1991 anual se organizează de acum tradiționale simpozioane. La aceste întruniri științifice unii cercetători își prezintă rezultatele obținute în anul respectiv, iar alții țin comunicări din alte domenii legate de viața culturală și spirituală a românilor din această țară. În ceea ce urmează vor fi enumerate comunicările expuse la cele cinci simpozioane organizate de pînă acum.

– Particularitățile graiurilor, diferența între limba vorbită și limbajul artistic în creațiile folclorice românești din Ungaria

Stela Nikula

– Credințe, obiceiuri, sărbători la românii din Ungaria

– Tradiții și credințe legate de naștere la românii din Ungaria

Ana Hoțopan

– Ceremonialul funerar la românii din Ungaria

Dr. Ana Borbély

– Bilingvismul și schimbarea de limbă la românii din Chitighaz

– Cercetări dialectologice și sociolingvistice la românii din Ungaria

– Dicționar regional (dialectal) din Chitighaz

Tiberiu Herdean

– Tradiția modernității în romanul românesc

– Tendințe în proza românească contemporană

SIMPOZION I.

Eva Kozma Frătean: Probleme ale predării culturii muzicale

Emilia Martin: Cercetarea portului tradițional al românilor din Ungaria

Marius Maghiar: Școala Ardeleană și Tipografia Universității din Buda

Maria Berényi: Românii din Ungaria de azi în presa română a secolului al XIX-lea

Elena Csobai: Aspecte din istoricul românimii din Bichișciaba

Mihaela Bucin: Otlaca-Pustă – Schiță monografică

Gheorghe Santău: Originea comunei și a românilor din Chitighaz

Ana Borbély: Lexicul regional și frecvența fenomenelor dialectale la copiii români din Chitighaz

SIMPOZION II.

Gheorghe Petrușan: Școli ale naționalităților în Ungaria

Maria Berényi: Școlile populare române din Ungaria

Gheorghe Santău: Memorandumul din 1892 – după 100 de ani –

Ana Borbély: Folosirea limbii române și maghiare la românii din Chitighaz

Lucia Borza: Despre necesitatea unei gramatici a limbii române cu explicații în limba maghiară

Elena Csobai-Emilia Martin: Colecția Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria

Marius Maghiar: Rolul ortodoxiei în încreștinarea ungurilor

Eva Kozma Frătean: Tradiția muzicală la românii din Ungaria

Mihaela Bucin: Un manuscris – Poveștile Floricăi Șimonca din Otlaca-Pustă

SIMPOZION III.

Ana Borbély: Atitudinea față de limba română și maghiară la românii din Chitighaz

Mihai Kozma: Despre istoricul numelor noastre

Eva Kozma Frătean: Creația muzicală a chitighăzenilor

Mihaela Bucin: Estetica strigăturii din Chitighaz

Emilia Martin: Elemente specifice în îmbrăcăminte românilor și naționalităților conviețuitoare

Elena Csobai: Conviețuirea minorităților în așezările locuite și de români

Maria Berényi: Rolul fundațiilor în cultura română din Ungaria în secolul al XIX-lea

SIMPOZION IV.

Acad. Cornelia Bodea: Moise Nicoară, 1784-1861 – Motivația unui mit –

Maria Berényi: Contribuția lui Moise Nicoară la istoria național – culturală a românilor din Ungaria

Elena Csobai: Moise Nicoară și românii din Giula

Gheorghe Petrușan: De la Supplex Libellus Valachorum la Memorandum

– Actualitatea Memorandumului –

Gheorghe Santău: Procesul Memorandumului

– Din punct de vedere istoric și juridic –

Tiberiu Herdean: M. Blecher sau prizonieratul dureros al identității

Ana Borbély: Observații cu privire la transcrierea textelor dialectale românești din Ungaria

Gyöngyi Mocan: Numele de botez la românii din Chitighaz

Anamaria Brad: Despre schimbarea numelor de familie în Chitighaz

Emilia Martin: Piese de îmbrăcăminte ca obiecte magice

Ana Hoțopan: „Cealaltă lume” – reflectată în credințele românilor din Ungaria

Mihaela Bucin: Manuscrisele colecționate de Ana Iuhas

– Hora mortului din Micherechi –

Alexandru Hoțopan: „Dala fujitului” la Micherechi

Stela Nikula: Crucea, semnul identității noastre creștine

SIMPOZION V.

Acad. Cornelia Bodea: Femeia română în Transilvania și Ungaria secolului trecut

Tiberiu Herdean: Urmuz și personaje sale

Emilia Martin: „Strigoiul”. Rolul ființei cu putere supranaturală în credințele românilor din Ungaria

Ana Borbély: Două situații – două stiluri de vorbire

– Cercetări asupra stilurilor de vorbire în comunitatea românească din Chitighaz –

Eva Kozma Frătean: Parte integrantă a învățămîntului românesc din Ungaria: disciplina cânt și muzică

Mihai Kozma: Seghedin 1849. Proiectul de pacificare ungaro-român

Maria Berényi: Contactul românilor din Ungaria de azi cu viața culturală din Banat și Crișana secolul al XIX-lea

Mihaela Bucin: Asupra ceremonialului funebru românesc

– Bocetul chitighăzean –

Elena Csobai: Românii din Aletea

Gheorghe Santău: Istoria Fundației Gojdu

Alexandru Hoțopan: „Mălăieșul” la Micherechi

Stela Nikula: Religii și profeți

Comunicările primelor patru simpozioane au apărut, materialul simpozionului al V-lea e pregătit pentru tipar și va apărea în anul 1996. În afară de edițiile intitulate „SIMPOZION”, institutul nostru are și alte publicații. În 1993 a publicat volumul „CHITIGHAZ – Pagini istorico-culturale”. Acest volum a fost scris de: **Ana Borbély, Elena Csobai, Eva Kozma Frătean, Emilia Martin și Maria Berényi**. În afară de cercetare, scopul Institutului este susținerea învățămîntului românesc cu materiale auxiliare și editarea unor publicații de răspîndire a cunoștințelor. În această ordine de idei, s-a hotărît ca să se scoată astfel de volume despre toate localitățile locuite și de români din Ungaria de azi. La doi ani, în anul 1995 autoarele susamintite au scos a doua carte de felul acesta intitulată „BĂTANIA – Pagini istorico-culturale”. În ambele cărți este prezentată istoria, etnografia, muzica și limba românilor din localitățile respective. Se planifică scoaterea unui nou volum despre Micherechi.

Un capitol deosebit de important al activității științifice desfășurate de membrii Institutului a fost participarea la diferite sesiuni și conferințe științifice din țară și străinătate. Pe parcursul celor cinci ani am luat legătură cu mai multe instituții, cum ar fi: Academia Română, Muzeul Țării

Crișurilor din Oradea, Institutul de Cercetări al Șvabilor Dunăreni din Tübingen. Cu aceste instituții facem și schimburi de cărți.

Menirea cercetătorilor români din Ungaria este să facă cunoscute valorile culturale, literare, tradiționale. Cu ocazia organizării simpozionului al III-lea și al IV-lea s-au evocat personalități de seamă din trecutul nostru. L-am omagiat pe *Iosif Ioan Ardelean* și simpozionul organizat în toamna anului 1994 a fost dedicat memoriei lui *Moise Nicoară*. Acestuia din urmă, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, împreună cu Uniunea Românilor din Ungaria, i-a ridicat un bust în Curtea Bisericii Ortodoxe Române din Giula. În acest an am fost onorați de prezența doamnei **Acad. Cornelia Bodea**, istoric, autoarea singurei monografii despre Moise Nicoară. Prezența sa a mărit prestigiul și rangul simpozionului. Spre bucuria noastră a răspuns din nou la invitația din anul 1995, prezentîndu-ne o nouă prelegere.

Cercetătorii români din Ungaria încearcă să-și concentreze eforturile de investigare științifică asupra temelor considerate primordiale din punctul nostru de vedere. Privind paleta tematică a subiectelor abordate, observăm tendința de studiere a acelor probleme care aparțin organic istoriei, tradiției, limbii și identității noastre. Rezultatele temelor abordate s-au concretizat, în volume aparte, în studii și articole publicate în reviste de specialitate sau de cultură, în țară și străinătate. Institutul nostru, în anul 1996 va porni cu o nouă publicație bilingvă „ANNALES” unde vor primi spațiu studii mai vaste, rezultate ale cercetărilor efectuate în ultimul timp.

Edda Illyés

Convorbire cu Acad. Cornelia Bodea

I-am cunoscut pe Moise Nicoară și pe Elena Ghiba Birta...

Activitatea unui mănunchi de cercetători români din Ungaria a ajuns în al șaselea an de existență. În cursul acestui timp relativ scurt, au fost organizate cinci sesiuni științifice, la care douăzeci de autori pasionați au prezentat comunicări, referate, eseuri, toate la înalt nivel, dezbătând teme interesante, făcând chiar noi descoperiri în domeniile cercetate.

Ultimii doi ani au însemnat însă un salt calitativ, un câștig de prestigiu categoric, prin participarea la aceste simpozioane a distinsei doamne, academician profesor doctor **Cornelia Bodea**. Istoric cu reputație mondială, personalitate marcantă în fizionomia spirituală românească, prezență excelentă la înstruniri științifice din România și din lume, doamna Bodea a venit cu gânduri generoase printre românii din Ungaria: să ajute încolțirea germenilor științifici, să

îmbărbăteze încercările plâpânde ale (relativ) tinerilor cercetători. Iar procedeul folosit s-a dovedit pe cât de simplu, pe atât de ingenios. Doamna dr. Bodea a prezentat la cele două simpozioane personalități românești de seamă de pe aceste meleaguri.

– Fiindcă sînt originară de prin părțile Aradului, românii din Ungaria îmi sînt deosebit de apropiați, sufletește chiar mă pot identifica cu ei. Tocmai de aceea am venit bucuros, fiind invitată de Maria (dr. Maria Berényi, n.a.). Înainte de a accepta invitația m-am gîndit cu ce pot fi de folos intelectualității românești din Ungaria. Mi-am dat seama că în primul rînd au nevoie de îmbărbătare, de întărirea încrederii în puterile proprii. Iar pentru întărirea acestei credințe, exemplele sînt tocmai potrivite. Și așa am decis să prezint momente inedite din viața lui Moise Nicoară sau ale altor personalități originare de pe aceste meleaguri. În felul acesta pot dovedi ce oameni capabili, de omenie și spirit au trăit aici – a mărturisit doamna dr. Bodea încă de la prima întîlnire.

Că a avut dreptate, a dovedit-o marele interes de care s-a bucurat prelegerea ținută la simpozionul din toamna lui 1994. Acest lucru s-a datorat mai cu seamă că doamna academician este cel mai temeinic cunoscător al vieții și activității distinsului înaintaș. Chiar lucrarea de doctorat a tratat despre această personalitate. (Regretabil doar că această amplă și merituoasă monografie a avut o soartă atât de vitregă în circumstanțele istorice și politice ale timpului. În orice caz, la simpozionul închinat memoriei lui Moise Nicoară, auditoriul a putut afla multe: despre activitatea, despre viața, despre felul și caracterul acestui inimos intelectual. Dar ca descendentă spirituală (și chiar printr-o anumită înrudire) și cercetătoare temeinică a „subiectului”, dr. Cornelia Bodea ne-a schițat chiar și un portret concret al lui Moise Nicoară, încît puteam avea impresia să-l fi cunoscut și personal...

La simpozionul din toamna anului 1995, comunicările științifice nu s-au mai axat pe o singură temă. Academiciana din București ne-a surprins din nou cu o temă științifică puțin

obișnuită: s-a pregătit să vorbească despre femeia română din Transilvania secolului trecut. Nedumeririle au trecut iarăși repede, după primele fraze introductive, când cercetătoarea ne-a asigurat din nou că românii din Ungaria (asemănător cu cei din alte zone transilvănene) au avut personalități de seamă. Iar femeile: preotese, notărese, dascălițe, chiar dacă nu au fost de o pregătire înaltă, chiar dacă nu au dus vestea culturii în Apus, chiar dacă nu au fost mesegere ale culturii românești ca **Dora d'Histria**, au fost totuși vrednice și mărinimoase, sprijinind intenții bune, țeluri nobile, cum era cei al învățămîntului românesc, al bisericii, ajutarea săracilor, sprijinirea trupelor teatrale ambulante, înființarea cercurilor de lectură sau altele. Iar o figură luminoasă dintre cele multe și necunoscute, a fost **Elena Ghiba Birta**, care avusese o viață bogată, împlinită. Tocmai de acest lucru ne-a convins prelegerea.

Femeile acestea erau în cele mai multe cazuri de origine simplă, erau chiar fete din popor. Dar ele aveau deosebit de mult bun simț și multă mărinimie. Bogăția lor materială a fost dedublată de bogăția sufletească, de o generozitate sinceră, curată, cu care ajutau pe cei nevoiași – elevi, studenți săraci, văduve nevoiaș, parohii modeste. Tocmai, fiindcă nu le găsim în cataloagele școlilor medii sau ale universităților, numele acestor femei se găsește mai cu seamă pe listele unor acțiuni de binefacere, pe listele pentru comenzi de cărți, pentru subvenționare și colete publice. – ne asigură doamna Bodea, subliniind câtă omenie dovedesc aceste acte de dărnicie aparent mărunte.

În cursul prelegerii, doamna academician a prezentat o serie de documente, acte de naștere, înmatriculări. Dar momentul cel mai impresionant l-a însemnat citirea (parțială) a testamentului întocmit de Elena Ghiba Birta, prin care s-a conturat toată marea umană a acestei femei mărunte cu chip de chiaburiță dezghețată.

Prin comentariul doamnei dr. Bodea, acest testament a prins viață, iar chipul răposatei a

prins contur: la un moment dat se părea că însăși matroana venerabilă din veacul trecut se adresează posterității. Cuvintele inimoase ale testamentului au fost zguduitor de emoționante și au stîrnit regretul că n-am știut pînă acum de această femeie de treabă.

– *Și prin acest portret, prin conturarea trăsăturilor morale ale Elenei Ghiba Birta am dorit să dovedesc că au trăit pe meleagurile acestea oameni vrednici, cu ținută integră, care au ajutat la propășirea nației lor. Iar ceea ce au făcut ei, la vremea lor, nu a fost neglijabil... dacă ne gândim că aceste ajutoare au contribuit la dezvoltarea culturală și spirituală a mediului rural românesc al timpului. Mulți oameni dintre aceștia au fost de origine modestă și nici în timpul vieții nu au rîvnit la poziții și posturi politice sau administrative. Ei, pur și simplu, au ajutat, i-au sprijinit pe alții, cu modestie și umilință, fără să se gîndească la răsplată sau aprecieri. Au procedat așa din simplă omenie...*

Prin aceste modele de viață, prin prezentarea acestor personalități, am ajuns, pe de-o parte, să cunoaștem mai bine cîteva figuri de intelectuali romîni de altă dată, dar am primit și o lecție de ținută morală. Iar în tălmăcirea doamnei Bodea – pentru mine – un Moise Nicoară sau Elena Ghiba Birta au devenit oameni vii, în carne și oase, doar nu m-am putut întîlni personal cu ei, căci plecaseră cu puțin mai devreme...

Așa cum și-a conturat „eroii”, așa e chiar și domnia-sa: profesor dr. Cornelia Bodea, membră a Academiei de Științe: generoasă, distinsă. Octogenară, doamna profesoară dispune de putere de muncă cît o stundetă ambițioasă prin apariția delicată și elegantă parcă pășește dintr-un jurnal occidental, prin prelegerile atractive ne comunică cunoștințe vaste și interesante și cu siguranță atractive ne mai rezervă ocazii de delectare spirituală și intelectuală.

Pentru aceasta îi dorim multă sănătate și vigoare creatoare.

Ecaterina Tiritean

Bătania – Pagini istorico-culturale

Budapesta, 1995

Cartea, apărută la sfârșitul anului trecut, este o publicație a *Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria*. Autoarele – Elena Csobai, Maria Berényi, Ana Borbil, Eva Kozma Frătean, Emilia Martin – au alcătuit această lucrare comună cu mult suflet și dragoste față de cultura comunității, minorității noastre românești. „Volumul nu-și propune altceva decât a contribui, între limitele posibilităților sale, la motivarea cunoașterii și autocunoașterii acestei comunități.” – după cum mărturisesc cercetătoarele în *Cuvînt înainte*.

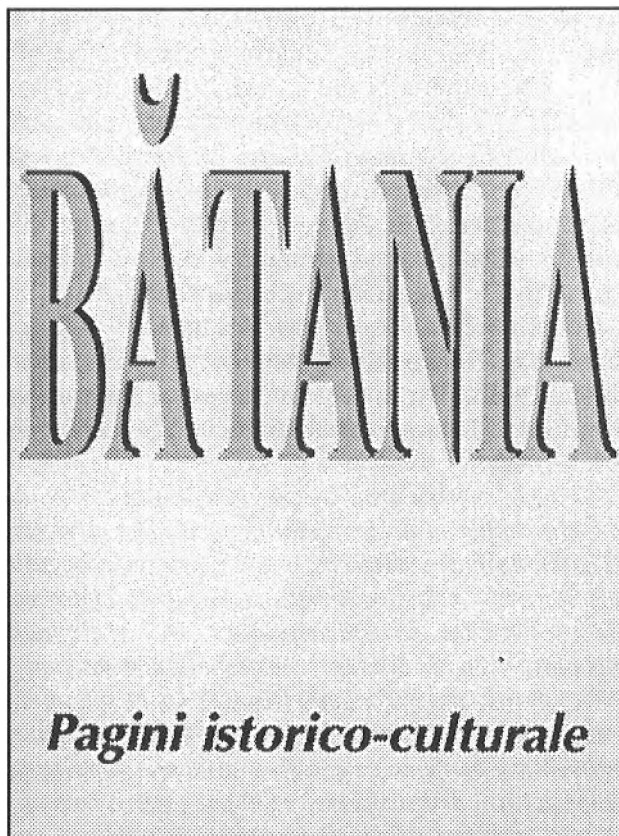
Fiecare capitol aparte este atrăgător și pentru cititorul simplu, nu numai pentru specialiști. Pe mine m-au captivat aceste lucrări, scrise cu multă pricepere. Le-am citit cu deosebită plăcere, chiar cu emoția unui originar din Bătania care vorbește limba și cunoaște tradițiile locului său natal. Autoarele au întocmit volumul cu exigență, făcînd sinteze frumoase din cercetările anterior publicate și din cele mai recente cercetări făcute și înregistrate la fața locului.

În primul capitol: *Comuna Bătania – Aspecte istorico-culturale*, Elena Csobai, făcînd referiri la cercetările și publicațiile din ultimii ani, scrie și despre greutățile pe care trebuie să le înfrunte cercetătorii în privința adunării materialului documentar.

După o privire generală asupra istoriei românilor din Ungaria de azi, trece la cea a comunei Bătania, urmărind „*existența românilor pe aceste meleaguri, începînd din primele decenii ale secolului al XVIII-lea*”. Pe baza conscripțiilor, recensămintelor din 1720, 1734, 1736 demonstrează prezența familiilor românești după nume. Populația Bătaniei din punct de vedere etnic a fost amestecată, locuitorii ei fiind sîrbi, români, maghiari. ~ Din lista numelor și a statisticilor scoase din izvoarele arhivelor vremii și publicate aici, putem urmări creșterea treptată a numărului strămoșilor noștri pînă în 1920.

Pe baza documentelor se constată „că reconstruirea comunei Bătania de la începutul secolului al XVIII-lea a fost începută de sîrbii colonizați acolo deja în secolele anterioare, căror li s-au atașat treptat românii și maghiarii.

Deși în prima perioadă sîrbii și românii alcătuiau marea majoritate a populației, pe la

sfârșitul secolului al XIX-lea, – pe baza statisticilor – peste 50 % din întreaga populație o alcătuiau deja maghiarii. Începe, deci „*un proces de creștere rapidă a populației maghiare*” și o scădere a populației de naționalitate a sîrbilor și a românilor.

Românii, ca și sîrbii, erau de religie ortodoxă. Neavînd însă biserică, comunitatea bisericească română conviețuia cu sîrbii. Această conviețuire era binefăcătoare, dar avea și aspecte negative. Românii pînă la înființarea parohiei lor independente trebuia să ducă o luptă îndîrjită nu numai împotriva privilegiilor și tendinței de cărmuire a sîrbilor ci și împotriva încercărilor de unificare ale bisericii romano-catolice. Sub conducerea merituoșilor preoți, Moise Grozescu și Simion Cornea, au rezistat încercărilor.

Biserica Ortodoxă Română și școlile confesionale erau singurele instituții care aveau menirea de îndrumare a vieții culturale și spirituale, de păstrare a limbii materne.

Următoarele capitole oferă o imagine asupra luptei generale pentru afirmarea existenței

naționale prin cultură și eforturile de organizare a școlii ale românilor bănățeni și crișeni, începând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea pînă în zilele noastre, incluzînd aici și pe românii din Bătania.

Maria Berényi în lucrarea *Școala română din Bătania* urmărește această luptă de la începuturi pînă în prezent. Primele date istorice referitoare la școală – ca și în cazul comunităților bisericești – dovedesc o durabilă conviețuire a românilor cu sîrbii. Prima școală confesională din localitate este cea sîrbească, frecventată și de copiii români.

Abia după despărțirea oficială a românilor de sîrbi, în 1868, după ce și-au zidit credincioșii biserica, au făcut demersuri pentru înființarea școlii confesionale românești. În primul an școlar 1874/75 s-au înscris 98 de copii, avînd ca profesor pe Vasile Șimonovici.

În cele ce urmează putem citi despre legile învățămîntului vremii, despre străduința autorităților bisericești și a celor statale, despre contribuția credincioșilor la întreținerea școlii și a învățătorilor. Documentele și citatele alese din presa vremii – „Biserica și școala”, „Tribuna” – oglindesc succesele obținute de românii din Bătania, de excelenții învățători, ca George Popovici, mai tîrziu Mihai Nicoară și alții.

Învățătorii și alți intelectuali, în frunte cu Vincențiu Babeș, Ioan Popovici Deseanu, prin asociații profesional-didactice s-au întrunit cu scopul îmbunătățirii învățămîntului și a situației materiale a învățătorilor.

Conferințele învățătoresți au fost menite să contribuie la perfecționarea învățătorilor. Din presă – „Gazeta de duminică”, „Reuniunea învățătorilor” – putem afla că și la Bătania s-au organizat *adunări învățătoresți* în anii 1896, 1904, 1911. ~ Din păcate, după primul război mondial școala românească din Bătania a funcționat cu întreruperi. În 1938 – după 10 ani – preotul Ioan Magdu a inițiat restabilirea învățămîntului românesc, dar după 3 ani iar s-a întrerupt și numai în 1945 a început să funcționeze din nou.

Autoarea amintește în acest capitol „ca o curiozitate, că în anii 1922 și 1923 József Attila era gimnazist la Macău, declarîndu-se de religie ortodoxă, a dat examene de religie la părintele Simion Cornea. În „Activitatea cultural-filantropică a românilor din Bătania în secolul al XIX-lea”, Maria Berényi prezintă activitatea culturală a bătăniienilor ca o atitudine conștientă a lor. Influențați de suflu mișcării naționale, culturale și de limbă din părțile Aradului „erau receptivi și deschiși inițiativelor culturale, bisericești și filantro-

pice. S-au atașat mai multor asociații culturale din Banat și Crișana, chiar devenind și membrii ale acestora”.

Aradul fiind cel mai apropiat centru cultural, mulți tineri români din Bătania și-au făcut studiile în acest oraș, la renumitul liceu „Moise Nicoară”, la Preparandia din Arad și la Institutul Teologic Ortodox Român (însirați după nume).

Românii bătănieni, în frunte cu preotul Moise Grozescu, s-au încadrat în activitatea asociațiilor culturale – „Asociația națională arădeană...”, „Societatea pentru fond de teatru român” –, organizau reprezentanții teatrale, baluri, concerte. Acestea întăreau conștiința națională, spiritualitatea românească, contribuiau la cunoașterea trecutului istoric și a tradițiilor culturale.

La spectacolele care au avut loc la Bătania în anii: 1899, 1903, 1904, 1909, 1911, s-au prezentat *amatorii români din Nădlac și Corul plugarilor români din Bătania* cu piesele populare „Sărăcie lucie” și „Ruga de la Chizătău” ale lui Iosif Vulcan. Atmosfera festivă a acestor serate o putem sesiza din citatele bine alese, din relatările presei: „Tribuna”, „Tribuna Poporului”. Balurile, de două-trei ori pe an, aveau o mare importanță și atrăgeau nu numai pe românii, ci și pe sîrbii și maghiarii din localitate. Venitul seratelor era utilizat în scopuri cultural caritative. „Mișcarea corală-teatrală, condusă de intelectualii români din sat s-u dovedit un puternic factor de educație națională, tradițională, artistică.”.

Cu nostalgie și cu mîndrie ne gîndim la strămoșii noștri, citînd următoarele: „Afirmarea tot mai puternică a românilor bătănieni, în perioada la care ne referim, s-a însoțit de o viguroasă dezvoltare pe plan cultural, viața corală-teatrală cunoscînd un avînt fără precedent. Rămasă la nivel de amatori, ea indică numeroase forțe artistice, apte de superioară exprimare, chiar dacă condițiile vremii îi limitau evoluția.”... „În Bătania a pulsă o viață culturală vie. Românii din această localitate au adus sacrificiu material, moral și spiritual pentru bunul mers și pentru dezvoltarea instituțiilor sale, cum sînt: școala și biserica...”

Cunoscuta cercetătoare în domeniul muzicii, Eva Kozma Frătean, în capitolul „Tradiția muzicală la românii din Bătania” scrie: „Studiînd tezaurul muzical adunat la Bătania sîntem surprinși de bogăția și varietatea melodiilor și textelor, de formele originale și de interpretarea caracteristică locului.” Ea dorește ca lucrarea sa „să redea o imagine amplă a acestui bogat tezaur cultural bătănian”. Sintetizează și

întregește cu elemente noi studiile, constatările cercetătorilor muzicologi care au făcut culegeri la Bătania în ultimele decenii.

Scoate în evidență *specificul culturii muzicale din Bătania la baza căruia stă istoricul comunei, „confesiunea ortodoxă comună a românilor și sîrbilor din Bătania. Aceasta explică influența reciprocă a celor două culturi, atît în practicarea obiceiurilor cît și în modul de interpretare a cîntecelor populare”*.

Cititorul poate urmări evoluția tradiției *cîntării bisericești* și a cultului Bisericii Creștine Ortodoxe, Oriental, de la Originea muzicii bizantine, introdusă la români prin secolul al XIII-lea.

Bătania aparține zonei muzicale Aradului, aici se practică Liturgia Sfîntul Ioan Gură de Aur și a Sfîntului Vasile cel Mare.

Autoarea prezintă activitatea comunității bisericești a bătăniienilor, subliniind dorința credincioșilor de avea întotdeauna preot și cantor cu voce frumoasă și buni cîntăreți în strană. Primii cantori erau învățătorii, ei îi instruiău pe tinerii în strană și corul.

În cadrul Bisericii au funcționat mai multe coruri. Mișcarea corală a avut o mare însemnătate (vezi capitolul anterior!). În anul 1899 funcționa „Corul plugarilor”, în 1902 s-a înființat „Reuniunea românilor de cîntări”. Aceste coruri aveau un profil bogat, interpretău muzică cultă, cîntece populare, puneau pe scenă piese, adică cultivău limba maternă și tradițiile populare (Citate din presă: „Biserica și școala”, „Tribuna Poporului”). „...tradiția păstrată pînă în zilele noastre a cîntării în cor la Bătania, are o vechime documentată de o sută de ani. Corurile vocale au un loc aparte în cultura muzicală la românii de aici.”

Tezaurul melodic bătănian cuprinde aproape toate genurile muzicii populare românești: *doine, cîntece de dans cu text, colinde, romanțe, bocete*. Cîteva dintre acestea sînt prezentate și comentate.

Pornind de la folclorul muzical, autoarea face o privire asupra obiceiurilor legate de sărbători, ocazii, evenimente și perioade ale anului, la care se cînta și dansa. La Bătania, în mod specific, acestea erau următoarele: *jocul, perioada Crăciunului („umblatul cu pipipi”, „umblatul a corinda”, „umblatul cu turca”, „umblatul cu steaua”), în timpul verii („dodolaie”), nunta*.

Cea mai însemnată și bine organizată petrecere a fost *jocul*, iar cea mai spectaculoasă petrecere cu obiceiurile specifice era *nunta*, „*uspățul*”. Acestea sînt descrise mai pe larg.

Activitatea *echipelor culturale*, organizarea echipelor de dans și de teatru popular avea

tradiție la Bătania. În perioada interbelică „*Echipa culturală*”, înființată în anul 1934 era condusă de preotul Ioan Magdu și Nicolae Șutea. În 1945 „*Tineretul român din Bătania*” era condus de Gheorghe Nicoară, cu multe succese.

Activitatea corală s-a reînființat prin Clubul Românesc în 1971–72. În condiții noi s-a reorganizat „*Corul-mixt*” apoi „*Corul femeilor din Bătania*”.

Limba fiind condiția vitală a existenței unui popor, ceea ce referitor la o minoritate este și mai valabilă, necesită studiere serioasă, temeinică, deoarece limba oglindește cel mai fidel starea comunității care o vorbește.

Ana Borbély, autoarea studiului „*Limba română din Bătania*” fiind la curent cu cele mai noi metode de cercetare lingvistică, cunoscînd problemele dialectologiei și avînd deja experiența descrierii unui grai al limbii noastre materne, a reușit să prezinte, cînt se poate de fidel, graiul bătănian. Pe baza materialului cules și înregistrat la fața locului de la cîțiva bătrîni, arată specificul acestui grai, care diferă în cîteva privința de celelalte graiuri românești din Ungaria. Mă refer la trăsăturile bănățene, la sîrbisme, ceea ce provine din conviețuirea durabilă și căsătoriile mixte dintre românii și sîrbii din Bătania.

Despre „Comunitatea de limbă și folosirea limbilor (română, sîrbă și maghiară) la Bătania” scrie următoarele: „Într-o comunitate unde se vorbesc mai multe limbi, cu timpul se formează o normă a folosirii acestora. La Bătania cei mai mulți localnici au știut și au vorbit sîrbește, românește și ungurește. Comunitatea sîrbească și românească avea totdeauna relații mai vii una cu alta, decît cu cea ungurească. Cauza acestei relații între români și sîrbi, în primul rînd, se explică prin religia comună: ortodoxă. Religia, peste tot, a ajutat mult ca oamenii de rînd să-și contureze mai ușor identitatea...”.

Atunci cînd n-a funcționat școala românească, neavînd învățător, copiii români învățau să scrie, să citească și să se roage românește la orele de religie de la preoții români. În biserica română din Bătania se vorbea numai românește. „*Bătăniienii, caracterizîndu-și limba lor română vorbită afirmă, ... comparînd cu celelalte graiuri românești din Ungaria..., la Bătania se vorbește mai frumos românește..., la Cenad vorbesc la fel de frumos, sau poate și mai frumos ca în Bătania...*”

Trilingvismul bătăniienilor este firesc pentru ei, dar interesant pentru alții. Banatul, de altfel, prin conviețuirea a mai multor naționalități este

atractiv, interesant, are un colorit deosebit. Am citit undeva (Curierul românesc?) despre poetul Victor Ardelean că era: „un ficior de pe Crișuri cu sufletu-n trei învelișuri”, adică cunoscător a trei limbi și culturi. Așa sîntem și noi, bătănienii.

Capitolul principal al studiului îl constituie temeinica descriere a *Graiului bătănian* cu toate caracteristicile sale: fonetice, morfologice, lexicale, expresiile specifice.

După o comparație a lexicului bătănian și chitighăzean, autoarea lucrării analizează, pe scurt, și *varianta românei literare*: „Alături de graiul local românesc, ... românii din Bătania vorbesc și o variantă literară românească. Varianta literară din Bătania nu este identică cu limba română literară, cu toate că unele elemente i le conține. Această variantă se leagă de biserică, de școala românească și de viața culturală din loc (cor).” ~ Arată apoi diferențele dintre graiul local și varianta literară bătăniană.

Emilia Martin, expertă în etnografie, a făcut o lucrare de sinteză, – folosindu-se de lucrările sale anterioare și de ale altor etnografi –, foarte bine întocmită în „spațiul limitat”. Capitolul „Viața țărănească la Bătania” cuprinde etnografia localității cu teme: așezarea comunei, societatea țărănească, gospodăria, sărbătorile calendaristice și obiceiurile legate de momentele importante ale vieții omenești.

Autoarea, asemănător colegelor sale, scoate în evidență ceea ce e caracteristic românilor, comunităților țărănești bătăniene, ca „familia cu structura specială, conviețuirea mai multor familii cu înrudire genetică”, cu endogamia etnică transformată mai târziu în endogamie de religie ortodoxă, conviețuirea și căsătoriile mixte dintre români și sîrbi.

Bazîndu-se pe culegerile sale, avînd informatorii foarte buni (îi cunosc personal), Emilia M. descrie cu precizie toate aspectele vieții țărănești: Casa țărănească, Agricultură, Creșterea animalelor, Alimentația tradițională, Îmbrăcămîntea; la fel Sărbătorile anului – Anul nou, Boboteaza, Sfîntul Gheorghe, Paștile, Rusaliile, Sînzienele, Înălțarea Sfintei cruci, Sfîntul Nicolae, Sfînta Lucia, Crăciunul – obiceiurile legate de momentele

principale din viața omului, încheind cu *credințele populare*.

Citind aceste pagini, putem retrăi tradițiile noastre moștenite din strămoși, trăite în anii copilăriei. Păcat, că tinerii nu le mai trăiesc.

Capitolul final, scris de poeta Maria Berényi, „Poetul Lucian Magdu”, este o demnă încheiere a volumului. Analiza estetică a celor mai semnificative 6 poezii ale poetului talentat, „de o rară sensibilitate”, oglindește „sentimentul tragic al vieții”, destinul unui talent poetic de excepție.

„Pentru Lucian Magdu satul natal reprezintă locul de refugiu și de contemplație, favorabil regenerării sufletești și împăcării cu sine și cu lumea”.

În poezia „Confesiune”, parcă exprimă sentimentele noastre, ale tuturor bătănieni:

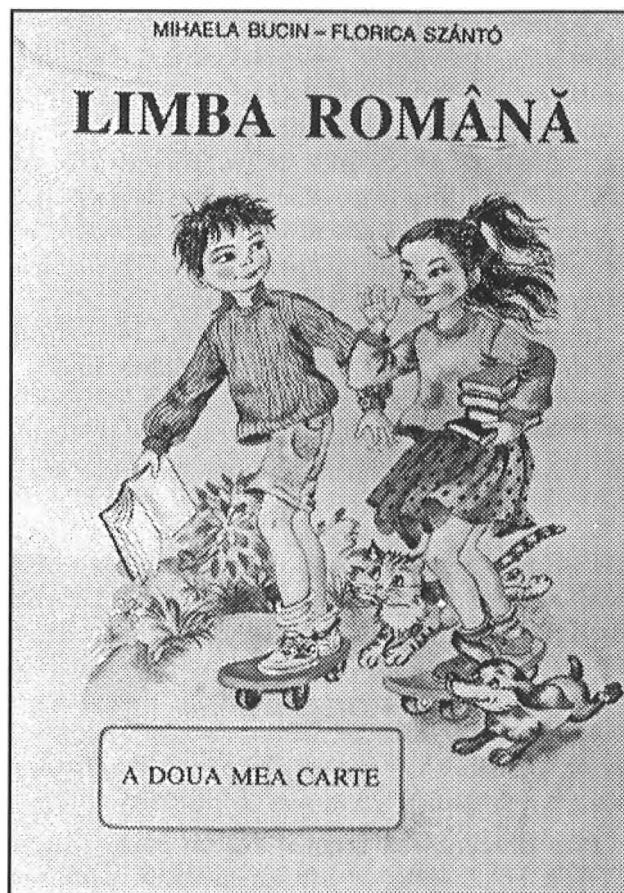
Mi-e drag și satu-acesta
cu oamenii de-aici,
– români și sîrbi și unguri –
și orice altă limbă
aș auzi, mi-s dragii!
Aici am învățat
ce-i binele și-n bucurie
să văd frumosul,
să respect munca
și adevărata omenie.”

* * *

Prin prezentarea acestui volum care – după CHITIGHAZ – *Pagini istorico-culturale*, publicat în 1993 – este a doua lucrare comună a cercetătoarelor cunoscute și apreciate nu numai în rîndurile românilor din Ungaria ci și în rîndurile specialiștilor de peste hotare, în România, am dori să atragem atenția cititorilor, intelectualilor noștri români asupra importanței publicațiilor de acest gen. Ele servesc prin conținutul lor la îmbogățirea cunoștințelor referitoare la istoria, limba, tradițiile, la cultura minorității noastre din Ungaria. Contribuie, deci, prin autocunoaștere la întărirea identității românești, la cinstirea și iubirea tezaurului moștenit din strămoși. Sîntem datori să ne păstrăm limba și cultura.

Edda Illyés

Ciudata dilemă a manualelor școlare

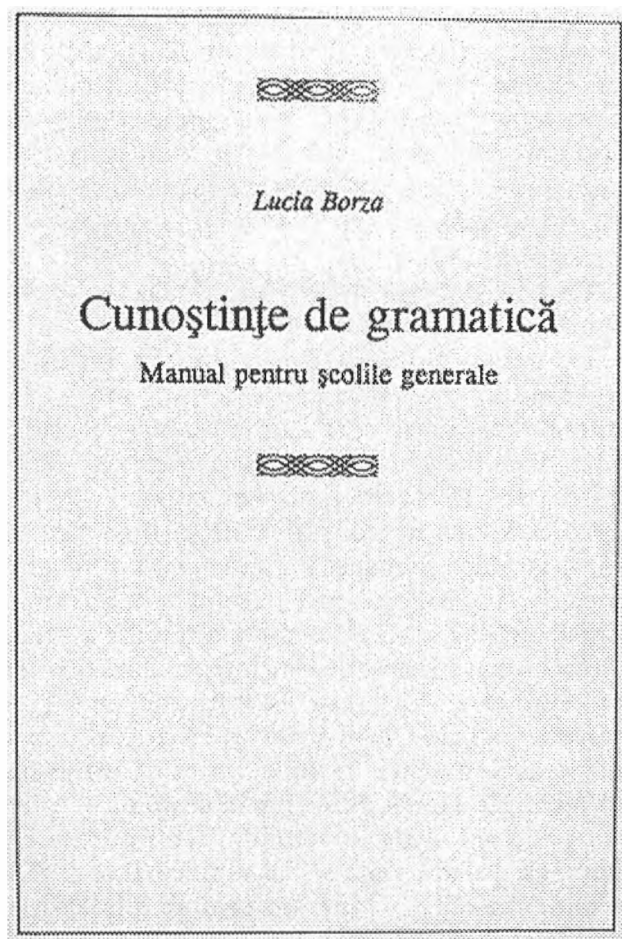
la chestiunea manualelor: despre acestea, încă nicicînd, niciunde nu s-a zis o vorbă. Deși mulți specialiști – teoreticieni și cadre didactice cu experiență – au depus și depun eforturi susținute, întocmesc manuale conștient concepute, bine gîndite, care ar avea menirea să ajute profesorul în predarea materialului, și elevul – în însușirea mai temeinică a acestuia. Dacă răsfoim acum manualele românești și medităm la autorii lor constatăm același lucru: manualele românești sînt realizate de elita acestei nobile bresle – cele mai bune învățătoare, cele mai experimentate profesoare, cei mai temeinic pregătiți specialiști din domeniul limbii au întocmit manualele ultimilor ani.

Și atunci totuși, care este motivul aversității, al refuzului? (Trebuie precizat – de la bun început – că sînt excepții: unii profesori apreciază anumite

Chiar și pentru acei intelectuali care nu sînt implicați direct în procesul de învățămînt, „problema manualelor școlare” este cunoscută de ani și ani: „manualele nu corespund imperativului vremii” – se apreciază în mod doct: „cărțile pentru școlile noastre sînt complicate” – sînt de părere alții: „manualele sînt depășite” – este părerea altora. Consider că aceste constatări ascund, de fapt, o scuză, o motivare, pentru insuccesele, eșecurile și dezamăgirile trăite de cei de la catedră. Iar fenomenul nu este nicidecum o „specialitate românească”, ci o constatare generală. Cînd învățămîntul nu produce randamentul așteptat de societate și rezultatele concepute de ideologi, atunci, vina cea mai gravă se aruncă pe nenorocitele manuale – căci, la o adică, ele nu pot replica.

Acest fenomen social este însă mult mai complicat, iar insuccesele unui sistem întreg nu pot fi motivate în acest mod simplificat. Revenind

manuale școlare drept bune, chiar foarte bune, dar aceștia înseamnă excepția, când ar trebui să fie tocmai invers...)

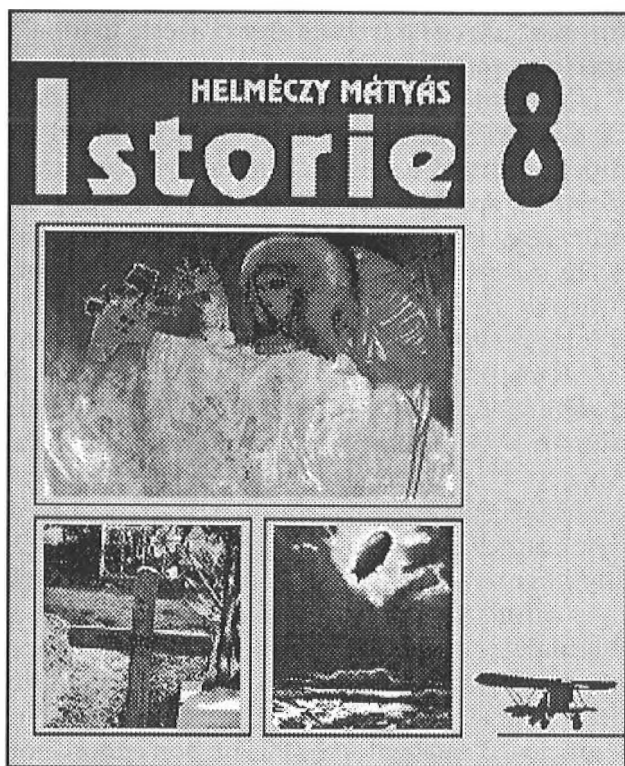
„DICȚIONAR ILUSTRAT PENTRU COPII” – este unul dintre cele mai frumoase manuale românești, realizat de dr. Gheorghe Mészáros în 1992. Destinat celor mai mici elevi, manualul este nu numai deosebit de atrăgător, ci și foarte practic. Într-o școală din Bihor, imediat după apariție, au fost procurate zece exemplare, pe când altă școală bihoreană încă nici nu auzise de acest manual. În anii 1994-95 au apărut manuale noi pentru cei mici: „ABECEDAR și carte de citire” (Prima mea carte), un „CAIET DE SCRIERE” și „LIMBA ROMÂNĂ” (A doua mea carte). Aceste cărți sînt la un nivel metodic și metodologic potrivit, într-o realizare frumoasă, atractive și instructive pentru copii. Și totuși nu se bucură de succesul pe care l-ar merita. Iar aceasta fiindcă în mai multe școli românești se predă după metodele Zsolnai, Tolnai sau și altele, pentru care există manuale standard (firește concepute pentru învățămîntul unguresc). Se pune întrebarea

firească, „de ce ne trebuie atunci aceste manuale specifice, românești?”

„Comandă” – iată un alt cuvînt magic care face ca deseori profesorului să-i piară cheful să procure cărți. De cele mai multe ori, comenzile făcute cu aproape un an mai devreme ajung cu întârziere, iar manualele ajung la elevi și mai târziu. Această calamitate ține de decenii la rînd. Editura didactică s-a ocupat degeaba cu difuzarea, întotdeauna, undeva, a intervenit un „scurt circuit”, făcînd ca un manual comandat să nu ajungă (doar în caz de excepție) din timp, în numărul de exemplare comandate, la școala respectivă. Deci este și acela un motiv pentru care profesorii se angajează tot mai cu greu să facă comenzile. (Mai ales că această muncă suplimentară și ingrată nici nu se plătește). O altă chestiune delicată o constituie problema manualelor de lectură cu selecțiunile literare preconizate. Volumele antologice, cu texte ilustrative sînt deosebit de greu de întocmit. Nu e suficient ca realizatorul să fie un bun cunoscător al literaturii române. El trebuie să țină cont și de nivelul cunoștințelor de limbă română al elevilor – dar nu poate face concesii prea mari în acest sens. La acest criteriu să mai adăugăm un fapt unanim cunoscut: azi copii nu mai citesc – în general – cît trebuie.

Atunci obținem rezultatul lamentabil cu care este primit cite-un volum de lectură. Aici totuși trebuie să ne oprim. În 1995 au apărut mai multe culegeri de acest fel. „LECTURI LITERARE” pentru ciclul inferior, o „ANTOLOGIE DE TEXTE” (pentru casele 5-8) și volumul întocmit de Iulia Olteanu pentru elevii de liceu, „ANTOLOGIE LITERARĂ”. Aceste manuale ar merita – în totalitatea lor – o soartă mult mai bună, fiind rod al experienței, al competenței și nu în ultimul rînd, al strădaniei de a ușura elevilor însușirea cunoștințelor literare, stîrnindu-le totodată dragostea pentru frumusețile și valorile literaturii române. Indolența cu care sînt primite aceste cărți este deprimantă. Probabil că o reclamă mai eficientă, o „servire mai gustoasă” a lor ar prinde bine. Aș veni (ca diletant în domeniu) chiar cu sugestia unui cerc pedagogic, a unei consfătuiri la care să se trateze de pe *pozițion pozitivă* rolul și valoarea acestor manuale, despre care se tot zice, cît nu se potrivește cele în aplicarea practică. Un dialog cu autorii, poate, ar limpezi orizontul întunecat.

O soartă similară au și manualele de limbă română, de gramatică. Poate că soarta lor e și mai vitregă, deși răsfoindu-le, se poate constata că ele

sînt întocmite cu deosebită atenție, luînd în considerație tocmai specificul învățămîntului nostru. „CUNOȘTINȚE DE GRAMATICĂ” – manual pentru școlile generale, apoi volumul „LIMBA ROMÂNĂ” și o „Carte de exerciții pentru elevii de liceu ar trebui să ajungă profesorilor și elevilor pentru însușirea limbii. Firește, dacă vrem să ne ținem „de carte

Cea mai frecventă replică a profesorilor este, de obicei, cum că aceste manuale nu iau în considerație nivelul real al cunoștințelor elevilor, nu se ține cont, realmente, că azi copiii nu mai

vorbesc românește, că, de fapt, nu mai este vorba despre studiul limbii materne. Dar se pune întrebarea, oare într-un număr sporit de ore, cu clase numeric reduse, oare nu se poate obține un rezultat mai serios? Probabil doar cu greu. Dar atunci: se par de prisos toate aceste manuale, dacă ele nu se acomodează la atrofierea succesivă a cunoștințelor de limbă.

Oare aceasta nu duce inevitabil la predarea românei ca limbă străină?!

La acest moment am ajuns în situația dilematică, de a pune sub semnul întrebării întregul mecanism al studiului limbii și literaturii române. Se pare că eforturile și priceperea unor autori de prisos, devreme ce „tagma” nici nu apreciază, nici nu consideră drept bune aceste cărți. Iar dacă se mai și predă la clasă după alte metode, decît cele probate decenii la rînd, atunci redactarea de cărți pare chiar o muncă inutilă. Acest tablou sumbru nu este integru dacă nu mai amintim și un alt factor: Editura didactică și-a pierdut poziția exclusivă, rînd pe rînd apar edituri noi – mai bune, mai flexibile, care sînt interesate să rezolve editarea difuzarea mai rapidă.

În această situație actuală – complicată ca întreaga noastră viață social-politică și cultural-economică – se mai pune sub semnul întrebării și un alt mecanism: programa școlară națională (NAT). Cum se mai poate preconiza o programă unitară, dacă în țara aceasta aproape nu mai există două școli în care s-ar preda la fel? Și o seamă de alte organe și foruri pedagogice vin să explice „concepția” din învățămînt.

N-am ce face, iarăși mă văd în situația să fac o trimitere la al nostru veșnic actual „conu Iancu” Caragiale: „Că o soțietate fără prințipuri, va să zică – că nu le are”...

Sumar

Béla BARANYI
Istoria și dezvoltarea social-economică a localității Bedeu, de la înființare pînă la 1945 . . . 3

Eugen GLÜCK
Contribuții cu privire la biografia lui Samuil Micu-Clain și Petru Maior 8

Maria BERÉNYI
Din activitatea societăților de lectură ale elevilor de la gimnaziile din Seghedin,
Szarvas și Kecskemét 14

Mircea POPA
„Lumina” – o revistă de la Giula de acum o sută de ani 20

Viața Științifică

Cronica activității științifice a cercetătorilor români din Ungaria pe anii 1991–1995
(Dr. Maria Berényi) 22

Convorbire cu Acad. Cornelia Bodea (Edda Illyés) 26

Bătania. Pagini istorico-culturale. Budapesta. 1995 (recenzie – Ecaterina Tiritean) 28

Ciudata dilemă a manualelor școlare (recenzie – Edda Illyés) 32

Editura „NOI” Giula, piața Petőfi nr. 2
Editor responsabil: **Emilia Martin Nagy**
Tehnoredactor computerizat: **Sándor Kovács**
Tiparul: **Mozi Nyomda, Békéscsaba**
Felelős vezető: **Garai György**